

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FAKULTA FILOZOFICKÁ

Katedra sociologie a andragogiky

Michaela Šikolová

ŽENA V TRANSNACIONÁLNÍ MIGRACI

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce:

PhDr. Daniel Topinka

Olomouc 2009

Univerzita Palackého v Olomouci

Fakulta filozofická

Katedra sociologie a andragogiky

Studijní program sociologie a andragogika

Diplomová práce

ŽENA V TRANSNACIONÁLNÍ MIGRACI

Michaela Šikolová

Vedoucí práce:

PhDr. Daniel Topinka

Katedra sociologie a andragogiky

Fakulta filozofická Univerzity Palackého v Olomouci

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Olomouc, březen 2009

.....

1	ÚVOD	1
2	TEORETICKÉ UKOTVENÍ	2
2.1.1	Definice Migrace	2
2.1.2	Etapy migrace v moderní době	3
2.2	Teorie migrace	6
2.2.1	Napříč disciplínami	7
2.2.2	Přístupy k mezinárodní migraci	12
2.2.3	Teorie migrace	14
2.3	Vývoj přístupů k migraci žen	34
2.3.1	Přidání ženy do studia migrace	34
2.3.2	Přechod ke konceptu gender	36
2.3.3	Gender jako centrální determinanta migrace	39
2.3.4	Shrnutí	40
3	MIGRACE ŽEN	42
3.1	Feminizace migrace	42
3.2	Proč ženy a ne muži?	44
3.2.1	Restrukturalizace ekonomiky	44
3.2.2	Komodifikace domácí práce	45
3.2.3	Diferenciace pracovního trhu	46
3.2.4	Demografické změny	47
3.3	Kde pracují ženy imigrantky	47
3.4	Co ovlivňuje migraci žen	48
3.4.1	Poptávka v cílové zemi	48
3.4.2	Země původu	49
3.4.3	Rozhodnutí žen	49
3.4.4	Proces vyvázání	51

3.5	Pracovnice v domácnosti.....	52
3.5.1	Live-in nebo live-out?	53
3.5.2	Vývoz citu	55
3.5.3	Úskalí citové investice.....	55
3.5.4	Změna rolí v rodině	56
3.6	Transnacionální mateřství.....	57
3.7	Mezinárodní sňatky.....	62
3.7.1	Emigranti	62
3.7.2	Obchod s nevěstami.....	66
3.8	Stinná strana migrace žen	74
3.8.1	Obchod s lidmi	75
3.8.2	Nucená práce	76
4	ZÁVĚR	79
5	POUŽITÁ LITERATURA	80
6	PŘÍLOHY.....	84

1 Úvod

Téma pro svou diplomovou práci jsem vybírala dlouho, nakonec jsem se rozhodla pro téma ženské migrace a to z toho důvodu, že nárůst počtu migrujících žen je dnes hlavním trendem současné migrace.

Při výběru problémů spojených s migrací žen jsem se nechala inspirovat skutečnými lidmi, které jsem potkala. Při návštěvě bohaté rodiny v Singapuru jsem mluvila s chůvou jejich třech dětí, která s rodinou žila v jednom bytě, a k mému překvapení jsem zjistila, že ona sama má 3 děti doma na Srí Lance, které navštěvuje jen jednou za 10 měsíců. Až do této chvíle jsem neměla představu o tom, že takovéto problémy existují. Později jsem se na cestách setkala s párem Kanadana a Ukrajinky, který se seznámil přes internet. Nerozuměli si téměř ani slovo. Tyto zvláštní situace podnítily můj zájem o varianty migrace, o nichž jsem do té doby vůbec nevěděla. K mému překvapení jsem našla obrovské množství zahraniční literatury zabývající se problematikou žen v migraci. Při pokusech o teoretické ukotvení těchto výzkumů jsem však narazila na to, že klasické migrační teorie ženskou migraci vůbec nereflektují. Musela jsem tedy použít současné přístupy jako je transnacionální teorie nebo genderová analýza. Oba tyto pohledy posouvají zkoumání migrace do úplně jiných dimenzí, než jak se migrace studovala dřívě. Oba koncepty se pokusím v této práci vysvětlit včetně jejich vlivu na zkoumání migrace žen.

Cílem této práce je představit témata spojená s migrací žen. Práce je vypracována jako teoretická studie. Jako postup jsem zvolila zpracování převážně zahraniční literatury, její vzájemnou komparaci, systematizaci a aplikaci na zvolená témata.

Práce je jen exkurzem do rozsáhlého tématu a neklade si za cíl obsáhnout nebo systematizovat ženskou migraci jako celek.

2 Teoretické ukotvení

V této kapitole se zaměřím na teoretické ukotvení migrace. Nejdříve nastíním, jak k migraci přistupují jednotlivé vědecké disciplíny, a vyložím ustálené koncepty teorie migrace. Protože však jsou tyto teorie ovlivněny dobou, ve které byly vytvořeny, a reflektují dobový charakter migračních proudů, stručně charakterizují etapy migrace v moderní době a základní ideologie, ze kterých vycházejí. Dále charakterizují relativně novou transnacionální teorii, která obohacuje migrační teorii o zcela nový úhel pohledu. Samostatnou kapitolu věnuji vývoji přístupů k migraci žen.

2.1.1 Definice Migrace

Migrací je označován proces prostorového přemístování osob přes hranice, spojený se změnou místa bydliště na dobu kratší či delší, případně natrvalo. Tento proces je podle Castlese a Millera (2003) dlouhodobý, ve smyslu, že ovlivňuje migraanta po zbytek života jeho a i následující generaci.

Je nutné rozlišovat mezi *migrací* a ostatními formami prostorového pohybu, které vedou pouze k dočasné změně bydliště - dojíždka, vyjíždka, cestování za účelem dovolené, zdravotního pobytu nebo náboženské pouti. Dle OSN je migrací pobyt v jiné zemi, než je země původu, delší než jeden rok. Pro všechny formy prostorových pohybů obyvatelstva se používá souhrnný pojem *mobilita* česky hybnost. (slovník epolis)

Pojem migrace je podle některých autorů překonaný a odkazuje k zastaralým konceptům, jež předpokládají trvalé usazení či alespoň dlouhodobý pobyt. Migrace je podle nich podkategorií obecnější koncepce „pohybu“ zahrnující celou škálu různých typů a forem lidské mobility. Tito autoři preferují pojem *mobilita* namísto pojmu migrace. Dle mého názoru je však pojem *mobilita*

příliš vágní a široký, proto se budu držet tradičního pojmu migrace.

Oddělení statistiky Spojených národů definuje mezinárodního migranta jako jakoukoli osobu, která změní zemi pobytu. Místem pobytu se rozumí místo, kde trvale žije, země, kde má místo denního odpočinku. OSN také vymezuje migranta tak tím, že musí být mimo svou zemi narození minimálně rok.

Díky tomu, že každá země kvalifikuje migranta jinak, je obtížné porovnávat statistiky týkající se migrace. V této diplomové práci se až na výjimky budu věnovat tzv. dobrovolné migraci, o problémech nucené migrace uprchlíků v této práci pojednávat nebudu.

2.1.2 Etapy migrace v moderní době

Účelem této práce není vyjmenovávat a popisovat různé migrační proudy. Nicméně pro pochopení teorií migrace je důležité ukázat si, že charakter migrace se proměňuje, a teorie migrace vycházejí právě z doby, ve které vznikly a jaký typ migrace popisovaly. Jen ve zkratce proto charakterizují změny v migračních proudech na celosvětové úrovni od 16. století do 20. století, jak je periodizuje Massey et al (2005, s. 2)¹.

První větší celosvětová migrační vlna v moderní době se vyznačovala především kolonizací nových území mimo Evropu (většiny Amerického, Afrického a Asijského kontinentu) Evropany během 16. až 18. století. V tomto období však kromě Evropanů migrovaly i jiné skupiny, které byly zapotřebí na práci v koloniích. Jednalo se především o nucené přesídlení cca 10 milionů afrických otroků během těchto třech století do kolonií v Severní Americe. Na

---

1 srov..s Castles a Miller 2003, s. 79-108

práci byli ale i najímáni tzv. indentured workers² z Asie.

Druhé období je už výrazně ovlivněno rozmáhající se industrializací, která je exportována z Evropy do zámořských kolonií. Od začátku 19. století opouštěli Evropu hlavně Britové, Italové, Norové, Portugalci, Španělé a Švédové a to převážně do Argentiny, Austrálie, Kanady, Nového Zélandu a samozřejmě Spojených Států. Toto období je ukončeno První světovou válkou.

Dalších několik dekád je mezinárodní pohyb pracovních migrantů značně limitován, a to především poptávkou rozvinutých zemí, jež zavádí více restriktivní imigrační opatření. Meziválečné období je charakterizováno *útlumem mezinárodní migrace*, což je částečně způsobeno hospodářskou krizí³. Významnější pohyb osob představuje návrat migrantů domů ze zemí, kde již pro ně není práce. Jiným typem přesídlení jsou od 30. let uprchlíci, kteří žádají v západních zemích o ochranu před represivními režimy doma.

Čtvrtým typem je podle Masseyho tzv. *post-industriální migrace* ve druhé polovině 20. století. Evropa, jež byla do poloviny 20. století původem většiny migrantů se stává naopak místem, kam proudí tzv. *guestworkers*⁴ z bývalých kolonií a jiných zemí. Během druhé poloviny 20. století se počet zemí, ze kterých migranti pocházejí, výrazně rozšiřuje. V šedesátých letech je to vlivem dekolonizace Afriky, v 70. letech produkují obrovské množství migrantů

---

2 Indentured se rozumí něco na pomezí otroctví a nevolnictví. Pracovník je zavázán sloužit svému pánovi za mzdu. Po zrušení otroctví se indentured workers stávají i bývalí otroci. Výhodou otroctví je, že majitel se o otroka musí postarat, i když mu neplatí řádnou mzdu. Zatímco indentured pracovník se za zanedbatelnou mzdu o sebe musí postarat sám a je najímán, jen když je třeba.

3 Ve Spojených Státech je v období tzv. fordismu, tedy zavádění sériové výroby, pochází nekvalifikovaná pracovní síla, potřebná na práci v továrnách, z Jižanských států USA. Meziválečné období je charakterizováno tzv. Velkou migrací (Great migration) černocho .

4 Volně sezónní migranti na omezenou dobu. Migrace guestworkerů byla umožněna bilaterální smlouvou mezi industriální zemí, potřebující pracovníky do výroby či v zemědělství, a zemí poskytující tuto nekvalifikovanou pracovní sílu. Například Velká Británie-Pákistán, Indonésie-Nizozemí, Francie-Alžírsko, Německo-Turecko nebo USA-Mexiko (tzv. Bracero program)

např. války v Indočíně nebo nestabilita režimů a konflikty ve Střední a Jižní Americe, začátkem devadesátých let se s pádem Sovětského Svazu uvolňuje i migrační potenciál v zemích tzv. východního bloku, což výrazně přispěje k obrovskému nárůstu migrace počátkem 90. let.

Kromě tradičních cílových zemí (USA, Kanada a Austrálie) se zeměmi přijímající pracovníky stávají v 60. letech i země Západní Evropy a Japonsko. Od 70. let jsou to i státy Jižní Evropy a Perského zálivu. V 80. letech, díky bouřlivému ekonomickému rozvoji tzv. Asijských tygrů, se migranti kromě Japonska stěhují za prací také do Jižní Koreje, Malajsie, Singapuru a na Taiwan. Od 90. let se cílovými zeměmi migrantů stávají i státy Východní Evropy.

2.1.2.1 Charakter současné migrace

Z hlediska směru migračních toků Masseyho periodizace typů migrace postačuje. Nicméně při analýze povahy migračních pohybů ve dvacátém století už neobstojí. Charakter současné migrace je značně komplikovaný. Důležitým zlomem v charakteru migrace byl v případě Evropy rok 1973⁵. Hospodářská recese způsobená zvednutím ceny ropy vyvolala vysokou nezaměstnanost. Evropské vlády zastavili příjem pracovních migrantů, aby tak ochránily domácí pracovní trh. Další migranti už nedostali víza a ti, kteří byli v Evropě, byli požádáni, aby odešli. Velká část tak ale neučinila. Podle Nicole Piper mají migranti tendenci vracet se domů v případě, že vědí že se mohou zase kdykoliv

---

5 Analýza vlivu hospodářské krize na imigrační politiku a v konečném důsledku na samotnou migraci by mohl být zajímavý námět na výzkum. Důsledky Velké hospodářské krize na migraci do USA nebo ropného šoku na evropské imigrační politiky jsou poměrně dobře popsány. Stejně by se měly studovat např. důsledky tzv. Asijské krize na imigrační politiky východoasijských zemí. Srov. Papademetriou, D.G., Sumption, M., Somerville, W. 2009 Migration and the Economic Downturn: What to Expect in the European Union, MPI, s.19

vrátit do země, kde pracují. (Piper 2003, s. 459) Ve chvíli, kdy tato možnost skončila, velká skupina imigrantů naopak zůstala v zemích Západní Evropy a skrze program na sloučení rodin (family reunification) poslali pro členy své rodiny. Od poloviny 70. let je na desítky let jediným legálním způsobem, jak se dostat do zemí Západní Evropy, sloučení rodiny anebo žádost o azyl.

S migranty, jejichž motivace je čistě ekonomická, cestují v migračních prouděch i uprchlíci a žadatelé o azyl. S restriktivními opatřeními, jež rozvinuté země přijímají na omezení příchodu migrantů, se rozmáhá také nelegální migrace, kdy migranti i uprchlíci používají ke vstupu různé převaděče. Charakter dnešní migrace je dnes mnohem komplikovanější než byl v období industrializace, v době masivní rekrutace zahraničních pracovníků.

Hlavními trendy současného „věku migrace“ jsou podle Stephena Castlese a Marka J. Millera její globalizace, více zemí je součástí migračních procesů, akcelerace (nárůst ve všech regionech), pestrost (uprchlíci, slučování rodin, experti, sezónní pracovníci, studenti, nevěsty atp.), informalizace (nárůst nelegální migrace), politizace tématu (nárůst populismu a nacionalismu) a feminizace migrace. Fakt, že je feminizace migrace jedním z hlavních trendů současné migrace, upoutal mou pozornost k migraci žen.

2.2 Teorie migrace

V současné době neexistuje jednotná teorie migrace⁶, namísto toho vedle sebe koexistují různé neucelené soubory teorií. Tyto teorie se vyvinuly nezávisle na sobě a analyzují a vysvětlují vždy jen určitý aspekt problematiky mezinárodní migrace. Tyto teorie dokonce překračují hranice jednotlivých oborů, i když jsou silně ovlivněny disciplínou, ze které vzešly. Často liší především v tom, kterou

---

⁶ Proto pokud budu hovořit o teorii migrace, myslím tím soubor vědění o migraci, ne jednotnou teorii.

příčinu považují za hlavní při vzniku mezinárodní migrace a na které otázky hledají vysvětlení. (Vojtková 2005)

Povaha a trendy současné mezinárodní migrace ukazují, že pro pochopení její podstaty nepostačí pouze pohled jedné disciplíny či teorie, ani soustředění se na jednu úroveň analýzy. Naopak bude třeba sofistikovanější teorie, jež by zahrnovala paletu rozmanitých teoretických přístupů, předpokladů a úrovní (Massey et al 1993: 35). Podle Alejandra Portese není reálné vytvořit jednu ucelenou teorii, která by zohledňovala všechny aspekty migrace. Výzkumné pole už je natolik široké, že by tato teorie musela být tak obecná, že by úplně ztratila explanační potenciál. (Portes 1997, s. 810) Stephen Castles volá po ustavení studia migrace jako samostatné sociální vědy, jež by byla multiparadigmatická jak v teorii tak v metodologii. (Hollifield a Brettell 2000:2)

2.2.1 Napříč disciplínami

Lidská migrace je natolik komplexním fenoménem, že se její studium neomezuje jen na jeden obor, naopak prolíná mnoha obory, a to nejen sociálních věd. Pro lepší pochopení jejich teorií chci nejdříve nastínit, jak ke studiu migrace přistupují jednotlivé vědecké obory, migrační teorie byla totiž mnohokrát obohacena z jiného oboru, než by se čekalo.

Naposledy byl velmi podnětný přínos učiněn z antropologie a kvalitativně orientované sociologie, ačkoliv v byl v době, kdy k těmto objevům došlo, mnohem vlivnější kvantitativní proud sociologie nebo přístupy politických věd.

Caroline Brettell a James Hollifield ve své knize *Migration theory: Talking across disciplines* oslovili odborníky na migraci ze sedmi vědních oborů (historie, antropologie, sociologie, právo, demografie, ekonomie a politologie), aby sumarizovali centrální koncepty, hlavní výzkumné otázky a teoretické

perspektivy jejich oboru ke studiu migrace.

Jejich cílem je částečné sjednocení a systematizace studia migrace. Akceptování společných teorií, konceptů a nástrojů je podle Caroline Brettel a Jamese Hollifielda zásadní předpoklad pro akumulaci dalších poznatků o lidské migraci.

Tím, že je vědění o migraci fragmentováno podle ideologií, oborů a regionů, uskutečňují se často výzkumy, jež jsou omezené (narrow), neefektivní, navzájem se duplikují a špatně mezi sebou komunikují. Dochází tak k opakovaným objevům a neshodám ohledně fundamentálních základů. (Hollifield a Brettell 2000 s. 2)

Podle Jana a Lea Lucassena (1997) je největší propast mezi makro přístupem některých sociálních vědců, kteří provozují tzv. „analýzu shora“ čímž se zaměřují spíše na makro úroveň (imigrační politiku, tržní síly) a historiky nebo antropology, jež provádí analýzu zdola, tedy zkušeností jednotlivých migrantů. (in Hollifield a Brettell 2000, s.2) Současné paradigma migrační teorie prožívá návrat k tomu druhému principu.

Historie, stojící na pomezí věd sociálních a humanitních, poskytuje jako idiografická věda převážně studie týkající se konkrétního místa a času. Idiograficky je také omezeno kladení výzkumných otázek. Metodologii má historická věda velmi propracovanou. Zkoumá archivní materiály biografického i kvantitativního charakteru. Ačkoliv se historie zaměřuje spíše na jednotlivce, případně skupiny migrantů, v poslední době se historikové a historičtí antropologové nebáli ani kvantitativní analýzy dat, týkající se např. imigračních záznamů, lodních pasažérů, statistik apod. Na obecnější výroky si historické vědy netroufají. Většinou nám poskytují vyprávění o tom, jak se jednotlivé

skupiny usadily a zkonstruovaly svou identitu. To má v historických vědách přednost před analýzou migračního procesu samotného.

Antropologické zkoumání migrace je sice také vázáno konkrétní situací, avšak teorie se neomezuje jen na otázky kdo, kdy a kde. Cílem antropologů je etnograficky sesbírané data navzájem porovnat a tím vytvořit širší nomotetickou teorii. Pomocí metody zúčastněného pozorování se antropologové dostávají k samotné zkušenosti migrace. Jak sám migrant chápe migraci a sociálně kulturní změnu, jíž zažívá při opuštění jednoho kontextu a vstupu do nového. Toto vedlo antropology až ke zkoumání dopadů, jež má migrace na vztahy mezi muži a ženami, v rámci rodu nebo mezi lidmi stejného kulturního či etnického základu.

Antropologie přispěla v posledních letech transnacionální teorií.

Sociologie, stejně jako antropologie, vychází z klasické sociální teorie (Marx, Weber, Durkheim) a tak v procesu migrace zdůrazňuje hlavně sociální vztahy. Hlavní otázky, jež si sociologové pokládají, jsou: proč k migraci dochází a jak je migrace udržována. Teorie snažící se odpovědět na tyto otázky představím v další kapitole. Sociologie je, že až na výjimky pracuje pouze v přijímací společnosti. To je dané historickým rozdělením pole působnosti. Sociologie se zaměřovala na západní společnost, zatímco antropologie, která přichází později, „těmi druhými“. Hlavním přínosem sociologie k problematice migrace je podrobný výzkum začleňování imigrantů do nové společnosti. Zde se v posledních letech sociologové odpoutali od asimilační teorie a přešli k pluralitě více přístupů. Nevýhodou je, že je sociologické bádání často omezeno hranicemi jednotlivých států, a tak trpí tzv. metodologickým nacionalismem (viz kapitola Transnacionální teorie).

Základním objektem zájmu **demografů** je podstata populační změny. K té dochází pomocí narození, úmrtí a právě migrace. Demografové shromažďují

data migrantů (věk, pohlaví, vzdělání, zaměstnání), které jim pomáhají nejen popisovat, ale i předvídat charakter a směr migračních proudů. Jedním z problémů, souvisejících s mezinárodní migrací, které demografové řeší, je například stárnutí západní populace. To je jestli je možné tento proces zpomalit, či zvrátit díky tzv replacement migration (není)

Ekonomie stála u zrodu nejkonzistentnějších teorií migrace, založených na principu univerzální racionální volby. Důvodem, proč se ekonomie dostala k analýze migrace, je to, že právě ekonomové či demografové byli přijímacími společnostmi žádáni o propočítání nákladů na vzdělání a sociální zabezpečení imigrantů. To je klíčový moment, kdy se diskuze prolomila do politické debaty.

Politologie sleduje tato hlavní témata: role národních států při kontrole migrace, tedy svých hranic, vliv migrace na instituce suverenity a občanství, vztah migrace na straně jedné a zahraniční politiky a národní bezpečnosti na straně druhé. Začlenění imigrantů do nové společnosti v politickém slova smyslu, tedy občanství a práva přistěhovalců.

Právo se zabývá institucemi, procesy a právy. Rozlišuje legální a ilegální přistěhovalce. Právní status je pro imigranty zcela zásadní a určuje i jejich další začlenění do společnosti. Uplatňování práva je ale omezeno jak finančními náklady státu, tak ideologiemi (například lidských práv nebo liberalismem).

Přehled přístupů jednotlivých disciplín (Hollifield a Brettell 2000)

Disciplína	Výzkumná otázka	Jednotky/úrovně analýzy	Dominantní teorie	Ukázka hypotézy
Antropologie	Jak migrace ovlivňuje kulturní změnu a etnickou identitu	Mikro/ jednotlivci, domácnosti, skupiny	interakcionismus, strukturalismus, transnacionální teorie	Sociální sítě pomáhají udržet kulturní odlišnost
Demografie	Jak ovlivňuje migrace populační změnu	Makro/ populace	Racionalismus (půjčuje si z ekonomie)	Imigrace zvyšuje porodnost
Ekonomie	Jak vysvětlíme tendenci k migraci a její efekty	Mikro/jednotlivci	Racionalismus Poměr nákladů a výhod/ push a pull faktory	Začlenění je závislé na lidském kapitálu přichozích.
Historie	Jak rozumíme zkušenosti imigrantů?	Mikro/ jednotlivci a skupiny	Teorii a testování hypotéz se vyhýbá	
Právo	Jak právo ovlivňuje migraci?	Makro i mikro/ Politický a právní systém	Institucionální teorie racionalismus	Práva vedou migranty k větší angažovanosti.
Politologie	Proč je pro státy těžké kontrolovat migraci?	Makro/ Politické a mezinárodní systémy	Institucionální t. a racionalismus	Státy bývají často omezené proimigračními zájmy
Sociologie	Jak vysvětlujeme začleňování migrantů?	Makro/ etnické skupiny, třídy	Strukturalismus a funkcionalismus	Začlenění přistěhovalců závisí na jejich sociálním kapitálu.

Tento přehled oborů zabývajících se migrací samozřejmě není vyčerpávající. Jsou i další obory, jež ke studiu migrace přispívají, například sociální geografie nebo kulturní studia. Psychologie, lingvistika a socio-lingvistika se výrazně angažuje v oblasti integrace a problematiky druhé generace.

2.2.2 Přístupy k mezinárodní migraci

Teoretické přístupy k migraci se dají vymezit pomocí základních ideologických východisek sociálních a politických věd. A to liberalismem a marxismem. Nejdříve charakterizovat oba přístupy a jejich náhled na problematiku mezinárodní migrace a zvláště migrace žen, které se budu věnovat v druhé části své práce. Také zkusím definovat přístup další ideologie, jež výzkumy migrace žen velmi ovlivňují, a tím je feminismus.

2.2.2.1 Liberalismus

Soubor teorií inspirovaných liberální ekonomii akcentuje individualismus a svobodnou lidskou volbu při rozhodnutí zda migrovat či ne. Ekonomizující teorie migrace jsou založeny na tzv. univerzální lidské racionalitě. Tedy, že každý člověk chce maximalizovat své zisky. V širším měřítku spojuje migrační přesuny s rozdílem v nabídce a poptávce po pracovní síle.

Existence významných rozdílů v příjmech mezi jednotlivými zeměmi je pro liberální teoretiky zcela zásadní příčinou migrace. Dále věří, že v dlouhodobé perspektivě pomůže migrace vyrovnat rozdíly v příjmech a pracovních podmínkách mezi rozvinutým a rozvojovým světem.

Ekonomie se také zabývá tzv. přirozeným výběrem⁷ migrantů, tedy že migrovat budou ti chytřejší a schopnější (např. studie ekonoma B.R. Chiswicka).

Liberální přístup nabízí mnohem optimističtější pohled na mezinárodní migraci než teorie inspirující se marxismem. Pro ženy migrace představuje emancipující proces, jenž jim umožňuje získat určitou míru kontroly nad svým životem a osudem a zároveň znovu vyjednat svou roli v rodině a ve vztahu s mužem (King et al. 2006, s. 410).⁸

2.2.2.2 *Marxismus*

Oproti tomu teorie vycházející z marxismu nebo neomarxismu poukazují na faktory, jež jedinec nemůže ovlivnit. Například třídní rozdíly nebo rozdělení ekonomické a politické moci ve světě. Klasickou determinantou je v marxistických teoriích kapitál. Ten si diktuje import cizích, tedy levnějších, pracovníků do průmyslu, a tak umožní ještě větší vykořisťování pracovníků. Imigranti jsou rezervní armádou dělníků, kteří tlačí cenu práce dolů u nekvalifikovaných profesí (Meyers 2000:1248). Na socioekonomickém žebříčku jsou imigranti na nejnižší příčce, tím zvyšují prestiž domácích nekvalifikovaných pracovníků a tak snižují napětí ve společnosti. Migrace je strukturální součástí kapitalistického systému.

Marxismus ovlivňuje kategorie teorií migrace, které bývají označovány jako historicko-strukturální přístup: například teorie světového systému, teorie dvojího pracovního trhu apod. Marxismus představuje výrazně pesimističtější náhled na sociální realitu než liberalismus. Žena čelí tolika formám útisku, jako

---

7 Přirozený výběr je velmi častým přínosem liberalismu do přírodních i společenských věd.

8 To je například patrné kromě migrace i při pohledu na fenomén globalizace, kde liberální autoři zdůrazňují pozitiva a operují pojmy jako emancipace nebo vítězství individuální autonomie a tržního principu nad státní mocí. V otázce feminismu bude liberalismus vyzdvihovat osvobození ženy z tradičních struktur právě jejím vstupem na pracovní trh.

žena, jako pracovnice podřadného zaměstnání, jako etnicky stigmatizovaná, že podřadný status imigranta je jen další vrstvou útisku, s nimiž se musí vyrovnat (King et al. 2006, s. 410).⁹ Možná právě proto v sobě marxismus implicitně zahrnuje vůli po změně.

2.2.2.3 Feminismus

Feministický přístup, ač zpočátku ovlivněný myšlenkami marxismu si už dávno žije vlastním životem. Od 70.let se značně diverzifikoval do různých proudů, což znesnadňuje vymezení celého přístupu. Sjednocujícím prvkem je zpochybnění mužské interpretace světa. Feminismus nahlíží na realitu z „ženské perspektivy“ kriticky přehodnocuje tradiční vědecká paradigmatata, založená na údajně jednostranné mužské interpretaci sociokulturních jevů.

2.2.3 Teorie migrace

Každá z teorií mezinárodní migrace vysvětluje určitý aspekt nebo typ mezinárodní migrace podle toho, v které době vznikala a kterými migračními proudy a příčinami se zabývala.

Vývoj teorií migrace byl zezáčátku téměř výhradně v rukou neoklasických ekonomizujících teorií. Proto jsou tyto teorie také nejlépe propracované. Od sedmdesátých let se však do popředí dostává tzv. historicko-strukturální přístup, jenž se migraci snaží dát do širšího sociálního a historického kontextu. Od 80 let se do výzkumu migrace promítají i nové koncepty symbolického

---

9 Pokud bychom se podívali na teorie globalizace optikou marxismu, viděli bychom přesun kapitálu do zemí s malými náklady na pracovní sílu, vykořisťování zranitelnějších pracovníků, jako jsou ženy a děti. V teoriích feminismu pak jsou pozitiva ženské emancipace zcela zastíněna tzv. dvojím podrobením jak v placené práci tak doma.

interakcionismu, kritické antropologie a feminismu. Teorie se začíná orientovat na vztahy a dochází k reformulaci základních premis.

Ve druhé části své práce budu vycházet hlavně z nejnovějších přístupů, tedy transnacionální teorie a genderové analýzy, kterým je věnována větší pozornost i v této kapitole.

Vzhledem k velkému množství teorií týkající se mezinárodní migrace rozdělím tyto teorie do třech kategorií, podle toho, které části migračního procesu se týkají. Toto rozdělení přejímám od Masseyho et al.(1993).

2.2.3.1 Proč dochází k migraci?

2.2.3.1.1 Push a pull teorie

Nejstarší a nejznámější teorií je tak tzv. „push-pull“ teorie vycházející z neoklasické ekonomie. Za předchůdce je považován geograf E.G. Ravenstein, teorii v šedesátých letech rozpracovali nejdříve D.J. Bogue a po něm Jansen a Lee. Tato teorie rozděluje faktory vedoucí k migraci na ty, které migranty nutí opustit svou zemi původu (push factors) a na straně druhé na faktory, které je lákají v cílové zemi (pull factors). K první skupině bývá řazen demografický růst, nízká úroveň životních podmínek, nedostatek ekonomických a pracovních příležitostí, politické represe. Ke druhé skupině faktorů jsou řazeny poptávka po práci, dostupnost pozemků, příznivé ekonomické příležitosti a politické svobody. (Vojtková 2005)

2.2.3.1.2 Neoklasická ekonomie

Podle Masseyho (1993) existují dvě dimenze vysvětlení důvodů migrace podle neoklasické ekonomie. Makro a mikro úrovně vysvětlení, které jsou

komplementární. Na **makro** úrovni zkoumá rozdíly mezi příjmy, možnostmi zaměstnání v jednotlivých zemích a vysvětluje tak migraci pomocí rozdílu mezi nabídkou a poptávkou po pracovní síle mezi jednotlivými zeměmi. Předpokládá, že pokud by tyto rozdíly zmizely, eliminovalo by to i mezinárodní migraci. S makro teorií přišel už v roce 1954 A.W. Lewis.

V tzv. mikro světě jednotlivců a jejich individuálních rozhodnutí k migraci, ekonomická teorie předpokládá, že každý člověk, jako racionální bytost nejdříve kalkuluje náklady a výhody migrace tak, aby mu z toho plynul maximální zisk. Klíčový pojem je zde tzv lidský kapitál. Lidský kapitál je soubor jedincových intelektuálních, fyzických a komunikačních schopností a praktických dovedností a motivací. Tento kapitál migrant vlastně investuje s myšlenkou na co nejlepší výnos. Mikro teorie 1969 Todaro.

2.2.3.1.3 Nová ekonomika migrace

Také známá jako tzv. household theory (teorie domácnosti) přepracovává neoklasickou ekonomickou teorii migrace. Rozhodnutí, zda migrovat či ne, podle ní nečiní jednatel sám, ale jde o kolektivní rozhodnutí v rámci celé domácnosti. Nejde jen o maximizaci zisku, ale také o minimalizaci možných rizik spojených s migrací. Domácnost je oproti jednotlivcům schopna kontrolovat rizika spojená s migrací tím, že diverzifikuje zdroje příjmů domácnosti, tedy rodinné pracovní síly. Rodina se rozhodne vyslat každého potomka do jiné země, s tím že si nechá syna doma na práci a obzvláště dívky pošle do zahraničí. Říká se, že dcery jsou spolehlivější ohledně zasílání financí ze zahraničí.

Kritici tohoto přístupu namítají, že domácnost není vnitřně homogenní jednotka, která by nebyla rozdělená dle genderu nebo generační hierarchií moci a autority, naopak je třeba rodinu pojímat jako sociální strukturu, kde lze najít konflikt a nerovnost.

2.2.3.1.4 Teorie dvojího pracovního trhu

Tzv. dual labour market theory sice vychází z neoklasické ekonomické teorie, nicméně výrazně se inspiruje strukturalismem. Migraci vysvětluje poptávkou cílových zemí po levné pracovní síle, jež vychází se strukturálních potřeb jejich ekonomik, tedy nedostatek pracovníků v určitém sektoru (například služeb). Tato teorie neřeší rozdíly v příjmech, celkově zanebává jednotlivce nebo domácnosti, zaměřuje se pracovní trh rozvinuté země. Ten je podle této teorie rozdělen na primární pracovní trh, kde si hledají stabilní práci více kvalifikovaní jedinci, a méně viditelný, sekundární pracovní trh, který nabízí méně atraktivní, hůře placené profese s nulovým kariérním růstem, určený nekvalifikovaným pracovníkům nebo imigrantům¹⁰. Práce jež se na sekundárním pracovním trhu nabízí, je kromě nízké mzdy charakterizovaná i velmi nízkým připsaným statusem. Poptávka rozvinutých zemí po levné pracovní síle je podle teorie dvojího pracovního trhu konstantní a souvisí i s přechodem na postindustriální typ produkce. Tuto teorii představil v roce 1979 Michael J. Piore v knize *Birds of passage: Migrant labour in Industrial Society*. (Vojtková 2005, Massey 1993, Henig 2007)

2.2.3.1.5 Teorie světového systému

Teorie světového systému vychází z konceptu historika Immanuela Wallersteina, který v roce 1974 popsal svět jako jako hierarchický ekonomický systém, jehož struktura se dá vysvětlit historicky. Wallerstein popisuje historii západní civilizace jako expanzi původního kapitalistického jádra, jež vzniklo už v 16. století v merkantilistických státech severozápadní Evropy. Zmíněné ohnisko hospodářské moci udržuje v permanentní ekonomické závislosti regiony, poskytující suroviny a levnou pracovní sílu, které Immanuel

---

¹⁰ Jinými skupinami, jež jsou silně zastoupeny na sekundárním pracovním trhu, jsou ženy a mladiství.

Wallerstein nazývá *periférie*. (Budil 2003: 27) Opačným směrem, tedy z jádrové oblasti do periferií se šíří inovace, zboží a kapitál. Mezinárodní migrace je tak důsledkem nerovného postavení periferních oblastí. Tato teorie může vysvětlovat jak koloniální systém, tak dnešní globální společnost. Od sedmdesátých let, kdy byla tato makrosociologická teorie představena, se těší oblíbenosti v levicových kruzích.

2.2.3.2 Jak je migrace udržována

2.2.3.2.1 Teorie sítí

Teorie sítí (Network theory) zdůrazňuje význam mezilidských vazeb, pracuje tedy na úrovni individuálních strategií migrantů, které považuje za aktivní, jednající subjekty. Tyto vztahy mohou být formální, většinou však bývají neformální, a zakládají se na rodinných a přátelských vztazích nebo vazbách v rámci komunity. Tyto vazby tvoří celé sítě, které zvyšují pravděpodobnost další migrace, neboť poskytují informace a pomoc potenciálním migrantům, čímž jim snižuje náklady a rizika spojené s migrací. Sociální sítě, které spojují migranty, bývalé migranty a ty, kteří zůstali doma poskytují důležité zdroje informací, sociální či finanční pomoci, často i podporu v případě osobních problémů. Podobný význam má koncept sociálního kapitálu s jakým operuje Pierre Bourdieu. Přistěhovalci se stávají zdrojem informací a vědění (kulturní kapitál), ale často i zdrojem příjmu (ekonomický kapitál) pro svou rodinu nebo známé v místě původu, což zvyšuje šanci pro další migraci s využitím jejich sociálního kapitálu.

Pomocí teorie sociálních sítí lze například zodpovědět otázku proč migrace pokračuje i přesto že byla oficiálně zastavena. Jsou to totiž právě sítě sociálních vazeb nýmiž je migrační proces udržován.

Koncept sociálních sítí je převzat z antropologie, kde ho poprvé použili britští antropologové z tzv. Manchesterské školy při zkoumání migrantů z venkova do měst v Africe v polovině 70.let. (Henig 2007) Později byla aplikována i na studium migrace v západních zemích. Koncept sociálních sítí je centrální pro transnacionální teorii.

2.2.3.2.2 Institucionální teorie

Institucionální přístup se zaměřuje na procesy, které s migrací souvisejí. Konkrétně instituce, které se kolem migrace formují. Tyto instituce mohou být vládní nebo nevládní, ziskové či neziskové. Kromě nevládních či mezinárodních organizací, poskytujících migrantům poradenství a pomoc, jde ale také o různé zprostředkovatelské agentury, převaděče apod. Migrace je v podstatě trhem, na kterém se mohou uživit i další subjekty. Někdy se hovoří dokonce o tzv. migračním průmyslu. Díky restriktivním opatřením, jimiž státy brání imigraci, se daří černému trhu. Migranti, kteří touží po tom se dostat do země i přes tyto komplikace, rádi zaplatí zprostředkovateli za různé služby jako např. falešná víza, převod přes hranice, zprostředkování práce nebo dokonce fingovaného manželství. (Vojtková 2005)

Instituce a organizace pomáhají migrační systém zachovávat, důvody k migraci tak přestávají být stejné, jako když migrace začala, instituce umožňují, aby si migrační proud žil svým vlastním životem. Pro vlády je také mnohem těžší migrační tok kontrolovat, jakmile proces institucionalizace jednou začne. (Massey, 1993:46)

2.2.3.2.3 Teorie kumulativní příčiny

Pojem kumulativní příčina (*cumulative causation*) poprvé vyslovil už v roce 1957 švédský sociolog a nositel Nobelovy ceny Gunnar K. Myrdal. Jeho

koncept ukazuje, že jakmile z jakýchkoli důvodů vznikne rozdíl mezi regiony či státy, další vývoj bude rozdíly umocňovat. Pro teorii migrace to znamená, že každý jednotlivý akt migrace mění společenský kontext, ve kterém se o migraci rozhoduje, a to tak, že zvyšuje pravděpodobnost, že k migraci opět dojde. (Massey 1993: 46) Tato kumulativní kauzalita mezinárodní migrace ovlivňuje následující faktory v zemi původu: distribuci příjmů, rozdělení půdy/pozemků, organizaci zemědělské produkce, kulturu migrace, regionální rozložení lidského kapitálu a tzv. social labeling některých zaměstnání v cílové zemi. Díky vyššímu zastoupení imigrantů v určitých profesích získají tyto profese nálepku (label) zaměstnání nevhodného pro domácí obyvatele, což vede k další poptávce po imigrantech.

2.2.3.2.4 Teorie migračních systémů

Teorie migračních systémů je jedním z novějších přístupů, v roce 1989 ji formuloval J.T. Fawcett v knize *Networks, linkages and migration systems*. Tato teorie se snaží do své analýzy zahrnout více perspektiv a oborů. Vychází z předpokladu, že migrační proudy jsou stabilní a strukturované v prostoru i čase, tím umožňují rozlišení na tzv. migrační systémy. Migrační systém je dle Vojtkové (2005) tvořen dvěma nebo více zeměmi vyměňujícími si navzájem mezi sebou nejen migranty, ale i zboží a kapitál. Tyto výměny jsou mezi zeměmi tvořícími jeden systém intenzivnější než mezi ostatními zeměmi a dají se vysvětlit pomocí historie mezistátních vztahů. Migrace je tak často důsledkem předchozího nebo současného vztahu¹¹ mezi dvěma a více zeměmi, založených na kolonizaci, politickém vlivu, obchodu, investic a kulturních pout.

---

11 Příklady (Castles a Miller 2003): Migrace Indů, Pákistánců a Bangladéšanů do Velké Británie: bývalé kolonie, migrace Korejců a Vietnamců do USA: Spojené Státy se angažovaly v místních konfliktech, Turci do Německa: přímá rekrutace tureckých pracovníků německými firmami, Surinamci do Nizozemí: kolonie, Alžíráné do Francie: bývalá kolonie, migrace Mexičanů do USA: Nejdříve jihozápadní expanze Spojených Států v 19. století a poté nábor pracovních sil americkými společnostmi během 20. století

(Castles a Miller 2003)

2.2.3.3 Začlenění imigranta do nové společnosti

Integrace imigrantů do společnosti je téma, na něž se problematika migrace po většinu 20. století redukovala. Podle Adriana Favella dnes neexistuje konsenzus ohledně integračních politik a ani v teoriích, které je podírají. V zásadě existují dva přístupy asimilační a integrační. Vzhledem k medializaci a politizaci obou pojmů v posledních deseti letech se značně zkomplikovalo i jejich vymezení. Došlo totiž k tzv. vyprázdňení pojmu či přenosu významů. Například pojem integrace je volně užíván jak stranou preferující asimilaci tak těmi popisujícími multikulturní integraci. (Grillo 2001, s. 11)

Začlenění migrantů je v první řadě pojímán jako sociální problém. Tak jak ho už v dvacátých a třicátých letech 20. století definovali sociologové Chicagské školy.

2.2.3.3.1 Asimilace

Grillo definuje asimilaci jako vrůstání do přijímací společnosti a orientaci především na nový kontext. Cílem je, aby se imigrant naturalizoval a stal se stejným, tedy kompletně si osvojil majoritní kulturu do které se přistěhoval.

Teorie asimilace vhodně vysvětluje proces jakým prochází druhá, třetí a další generace, jež se stává čím dál tím více součástí nové společnosti a zároveň se spojení s původním domovem ztenčuje a dostává se více do symbolické roviny. Jediné, co zůstane je tak legrační příjmení. (Grillo 2001, s. 13)

2.2.3.3.2 Integrace

Koncept integrace předpokládá, že se příchozí začlení do veřejné sféry jeho

života, tj. přijme pravidla společnosti ve sférách jako je vzdělání, zaměstnání, bydlení a zdravotní systém. V jeho soukromém životě si však může ponechat rozdílné hodnoty, praktiky a víru. Nebo jinak, doma si může dělat, co chce.

Integrační přístup je úzce svázán s tzv. multikulturalismem, jehož základní premisou je, že vedle sebe může koexistovat více socio-kulturních skupin. Sociokulturní skupinou zde rozumíme skupinu, jež sama sebe definuje na základě odlišnosti od ostatních obvykle v kategoriích jako je jazyk, rasa, náboženství, etnicita, pohlaví, národnost, třída, nebo sexuální orientace. (Hirt 2005)

2.2.3.3.3 Multikulturalismus

Multikulturalismus je většinou chápán jako politický cíl a bývá redukován na úsilí o vytvoření pluralitní společnosti, kde by soužití odlišných sociokulturních skupin bylo založeno na principech tolerance, respektu, spolupráce a dynamické kulturní výměně. Přes značnou politizaci termínu je ale třeba říci, že multikulturalismus je především soubor společenskovedních teorií, které se zabývají různými aspekty sociokulturní diverzity. Centrálními koncepty jsou pluralita světů, sociokulturních vzorců, komunikačních kódů a zkoumání možností přechodů, změny a výměny mezi relativně uzavřenými kulturními systémy.

		Zachování identity a původní kultury	
		ano	ne
Důraz na rozvíjení vztahů s přijímací společností	ano	Integrace	Asimilace
	ne	Separace segregace	Marginalizace

Kritika multikulturního přístupu spočívá v tom, že jejím nezamýšleným důsledkem může být separace skupin.

Separace je dobrovolné oddělování skupiny od majority. Často je toto vydělování nedobrovolné. Stav, kdy je minorita donucena majoritou se separovat, nazýváme segregace. Příkladem segregace jsou ghetta nebo apartheid.

Marginalizace je definována jako vytlačování nějaké skupiny „na okraj“, snižování jejího společenského významu až po její úplné vyloučení ze společnosti. V případě marginalizace nejsou přistěhovalci v kontaktu s kulturou hostitelské země a nepěstují ani kulturu předků, částečně se identifikují jen s vlastní subkulturou.

2.2.3.3.4 Tavicí kotlík a salátová mísa

V tradičních imigračních zemích se rozdíl mezi asimilací a integrací vysvětluje na příkladu Spojených Států a konceptu tavicího kotlíku a kanadském přístupu charakterizovaném jako salátová mísa. V případě tavicího kotlíku (*melting pot*) se odlišné kultury přetaví v novou kvalitativně odlišnou kulturu. Salátová mísa (*salat bowl*) umožňuje koexistenci různých složek vedle sebe, které ačkoliv se vzájemně ovlivňují, ponechávají si svou podstatu. Hirt však uzavírá tuto dichotomii s tím, že jde o ideální typy, realita se podle něho tak podobá spíše guláši (Hirt 2005).

Integrační politika je silně odvislá od historie konkrétního státu a např. jeho konceptu občanství. Toto je zdůrazňováno hlavně v případě Evropy, kde se v posledních letech multikulturní přístup politicky zdiskreditoval a to díky fatální segregaci přistěhovalců v některých, původně homogenních zemích. Politický diskurz proto zvažuje návrat k asimilační politice, kterou velkoryse nazývá právě integrací.

Teorie migrace, vytvořené převážně právě v době industriální migrace, dnes neodpovídají složitosti a komplexnosti fenoménu, jakým migrace je. Tyto teorie je proto třeba přebudovat, aby více reflektovaly dnešní realitu smíšených migračních proudů.

2.2.3.4 Transnacionální teorie

Předchozí výčet teorií byl nutný pro ujasnění, vůči čemu se transnacionální teorie vymezuje nebo jaké teorie rozšiřuje. Dříve bylo studium migrace soustředěno pouze na přijímací společnost a perspektivu domácích obyvatel. Důraz byl kladen na to, jak přistěhovalci zvládají nové životní podmínky. Dnes se do celkového obrazu zahrnuje i společnost migrantova původu. I dřívější migrace nebyla jen jednosměrným procesem asimilace, ale procesem, kde si migranti do určité míry udržují spojení se zemí, odkud pocházejí. Szaló doplňuje tím, že když migrant překračuje státní hranici, nezanechává za sebou svůj původní domov úplně. Spíše naopak, vytváří si a udržuje přeshraniční ekonomické, politické a kulturní vazby, které propojují jeho původní a nový domov. (Szaló 2007, s.25)

Teorie asimilace automaticky předpokládala, že po příchodu do nové země ztratí migrant postupně vazby na zemi původu. Zachovávání kontaktů se zemí původu by mohlo bránit jeho asimilaci. Tradiční teorie integrace viděly migranta buď jako začleněného už v nové, nebo ještě ve staré společnosti. Jak říká Szaló záměrem teorie transnacionální migrace bylo nabídnout alternativu k rozporu mezi konceptem asimilace a multikulturalismu, který už dlouho dominuje diskurzu o přistěhovalcích v sociálních vědách (Szaló 2007, s. 55).

Antropologické výzkumy na počátku 90. let však ukázaly, že migrant může být začleněn souběžně do obou těchto společností. Na základě empirických nálezů antropologů, kteří identifikovali transnacionalismus, tedy život napříč státními hranicemi, v každodenním životě migrantů, bylo třeba vytvořit novou teorii

mezinárodní migrace. Dá se říci, že empirickým výzkumům přestaly stačit konvenční teorie.

2.2.3.4.1 Předpoklady transnacionalismu

Většina autorů definuje počátek 90. let jako unikátní dobu, jež umožnila rozmach transnacionalismu mezi migranty.

Transnacionalismus migrantů dle Guarniza a Smithe umožnila za prvé globalizace kapitalismu a její destabilizující efekty na méně industrializované země. Za druhé technologická revoluce v dopravě a komunikacích. Za třetí globální politická transformace (např. dekolonizace nebo přijetí univerzality lidských práv. Čtvrtým faktorem byla expanze sociálních sítí, které umožnily reprodukci transnacionální migrace, ekonomické organizace a politiky. (Guarnizo a Smith 1998, s. 4)

2.2.3.4.2 Identita migranta

Transnacionální teorie se zaměřuje na pojem domova a změnu migrantova chápání a vztahu k domovu. Dilema, v němž jsou migranti chyceni, vystihuje Kristina Grünberg (2006) názvem své knihy o bosenských uprchlících v Dánsku: Je domov tam, kde je mé srdce, nebo tam, kde si věším klobouk? (*Is home where the heart is, or where I hang my hat?*). Základním konceptem transnacionalismu je, že nové sociální vazby, jež si migrant buduje v přijímací zemi a pomocí nichž se začleňuje do této společnosti (*ways of being*) a praktiky, které ho spojují s místem původu (*ways of belonging*) nemusí jít nutně proti sobě. Začlenění v nové zemi a styky s domovinou nebo s lidmi sdílejícími stejné náboženské představy nebo etnicitu, může probíhat zároveň a vzájemně se posilovat (Lewitt a Schiller 2004, s. 1003). Migrant může patřit souběžně do obou společností. Csaba Szaló tvrdí, že stále více lidí žije svůj každodenní život

v sociálních světech, které se nacházejí souběžně na území více národních států. (2007, s.108) Viděno ale z druhé strany, stejně tak se dá říci, že tím, že je migrant součástí více společností, tak vlastně nepatří nikam. (Salih 2002, s.52) Už nepřináleží do své původní vlasti a do nové ještě také ne. Krize identity, kterou migrant zažívá ho možná právě proto žene do participace na transnacionálních aktivitách.

Podle Csaby Szaló není životní svět transmigrantů ve skutečnosti tvořen ani původním domovem ani domovem novým, nýbrž transnacionálním sociálním polem vznikajícím jako nedomyšlený důsledek každodenních praktik propojování původního a nového domova. (Szaló 2007, s.116)

2.2.3.4.3 Proměny transnacionální teorie

První vlnu zkoumání transnacionální migrace Csaba Szaló charakterizuje zakladatelským zanícením, nadšením pro nově objevený fenomén a přesvědčením o objevné síle nové interpretační strategie (Szaló 2007, s. 15).

2.2.3.4.3.1 Nations Unbound

Autorství transnacionální teorie se připisuje Lindě Basch, Nině Glick-Schiller a Cristině Szanton-Blanc, které na základě antropologického výzkumu karibských a filipínských imigrantů žijících v New Yorku vydaly roku 1994 sborník Nations Unbound, kde transnacionálního migranta definovaly jako přistěhovalce žijícího přeshraničním životem, začleněným souběžně do více míst nacházející se na území různých národních států. Ačkoliv si migrantů žijících přeshraničním životem povšimli už předtím jiní výzkumníci, autorky Nations Unbound trvaly na tom, že spíše než výjimkou se transnacionální migrace stává pravidlem. Současný svět je podle nich vymezen sice národními hranicemi, ty ale ztratily moc regulovat územní pohyb lidí a tak už jen

symbolicky vymezují prostor. Národní stát je podle Nations Unbound deterritorializovaný, tedy už neplatí to, že by hranice státu vymezovaly společnost. Území národního státu nevymezuje stát a jeho populaci, do deterritorializovaného národního státu patří i občané žijící na území jiných států. Politické společenství určitého státu vytvářejí sociální, politické a kulturní vztahy, které tyto občané udržují přes hranice. (Szaló 2007, s. 61)

Nicméně transnacionální migranti si tuto nsvázanost hranicemi státu neuvědomují ale stále si zakládají svou identitu na kategoriích jako je národ, etnicita nebo rasa. Transmigranti bez ohledu na svůj přeshraniční život neustále podléhají symbolické moci národních států (Szaló 2007, s. 63).

Transnacionální teorie také částečně překlenuje dilema, jež se teoretikům stále nedaří vyřešit, a to, zda je migrant aktivním agentem, tedy sám se rozhodující o migraci a tedy i za svůj život zodpovědný, nebo je jen pasivní složkou ve velké hře obecnějších struktur. Teorie transnacionální migrace představuje alternativu k soudobému pojetí globalizace jako expanze kapitalismu a západní modernity do zbytku světa. Szaló poukazuje na rozměr transnacionální teorie v pojetí Nations Unbound, který nám může při zběžném procházení teorií uniknout, a to je jistá angažovanost této interpretační strategie. Praktickým důsledkem transnacionální teorie je kromě nového náhledu na proces migrace také její možné užití jako ideologického nástroje pro intelektuální podporu místních sociálních hnutí migrantů usilujících o globalizaci zdola. (Szaló 2007, s.55)

O první vlně transnacionální teorie hovoříme především v souvislosti s výše uvedenými autorkami, jež začaly už v roce 1990 o transnacionalismu hovořit.

2.2.3.4.3.2 Zpřesňování pojmu transnacionalismu

Druhá fáze formování teorií transnacionální migrace je ve jménu kritiky těchto autorek a to z mnoha směrů a disciplín. Počínaje rokem 1997 vychází řada

kritických statí, které systematizují koncepty a v zásadě i svým zájmem dostávají teorii transnacionalismu z diskursivního prostoru antropologie do hlavního proudu sociálních věd a to reformulací některých konceptů v duchu pojmosloví sociologie, politologie a historie. (Szaló 2007, s. 15-16)

Transnacionalismus zdola

Jednou z kritik je také koncept „transnacionalismu zdola“ Luise E. Guarniza a Michaela P. Smitha, kteří se navrací ke konceptu lokality a vrací tak teorii transnacionalismu zpátky na zem, neboť ukazuje teritoriální svázanost migranta s místem pobytu. Původní koncept Nations Unbound předpokládá, že tím že není migrant ani tam ani tady, žije v jakémsi třetím, transnacionálním mezi-prostoru. Podle nich však stále platí, že transnacionální migranti a jejich praktiky jsou vždy zakotveni ve struktuře omezení a příležitostí určitých místních společností (Zhou a Tseng 2001 in Szaló 2007, s. 66)

Teorie transnacionalismu zdola se také staví proti oslavě transnacionální migrace jako procesu osvobozování a odporu vůči hegemonii nacionalismu a kapitalismu. Guarnizo a Smith poukají na pozitivní konotaci přítomnou v transnacionální teorii, jež vyzdvihuje praktiky migrantů jako podvrtnou sílu lidového odporu proti světovému systému kapitálu a státní moci. Podle nich si migranti sami ani neuvědomují roli, jež jim je připisována teoretiky. (Szaló 2007, s. 66) Důvody rozvratu národního státu vidí Guarnizo a Smith také jinde. Podle nich je způsoben především transnacionalismem shora. „Transnacionalismu shora“ má podobu transnacionálního kapitálu, globálních masmédií a nadnárodních politických institucí, zatímco transnacionalismus zdola má vyjadřuje místní formy šedé ekonomiky, etnického nacionalismu a aktivismu lokální občanské společnosti.

Alejandro Portes

Pro systematizaci konceptu transnacionalismu použijte stať Alejandra Portese shrnující problematiku transnacionalismu z roku 2003. Transnacionalismus podle něho není nový fenomén, ale nová perspektiva. I dříve migranti udržovali přes-hraniční vztahy, ale výzkumníci to nemohli vidět, protože neměli koncept, kterým by na to nahlíželi jako na transnacionální (Portes 2003, s.874-5). Portes dále zpochybňuje dělení původu transnacionalismu na shora a zdola. Transnacionalismus podle Portese vyšel zdola od aktivit samotných migrantů, aktivity vlád a mezinárodních uskupení jsou až návazná.

Transnacionalismus vychází z indukční metody, transnacionalismus byl nalezen v praxi díky kvalitativním výzkumům, tyto nálezy je však podle Portese třeba ověřit a to kvantitativním šetřením. Zjistit, kolika migrantů se transnacionalismus ve skutečnosti týká. To souvisí i s jeho definicí transmigranta, ve které je přísnější než u jiných autorů. Portes zpochybňuje plošné překřtění všech přistěhovalců na transmigranty, transmigranti jsou podle něho jen ti, jejichž životní způsob vykazuje znaky přímé závislosti na pravidelně a dlouhodobě udržovaných přeshraničních sociálních vazbách. (Portes 2003, s.876-7)

Transnacionalismus jednotlivců má podle Portese makro-sociální důsledky. Posílání peněz do země původu (tzv. remittance), které jsou určeny převážně pro nejužší okruh lidí z rodiny a blízkých migranta, je důležitým zdrojem zahraniční měny i pro státy jako takové. To, že emigrant cestuje do země svého původu nebo, že si chce doma postavit dům, věc čistě soukromého rázu, může v případě, že je takových emigrantů více, ve svém důsledku držet stavební sektor celé země. To je také důvodem, proč některé země vysílající migranty, vyjadřují takový zájem o své emigranty. Státy totiž dostávají v remitancích tvrdou měnu, kterou potřebují v době, kdy je na ně číhán tlak v oblasti vysokého dluhu. Tento zájem má samozřejmě své limity a to do okamžiku než

emigrati začnou finančně podporovat například opozici.

Přes-hraniční aktivity podle různých subjektů (Portes 2003, s. 877)

Druh aktivit	Domény		
	Politická	Ekonomická	Socio-kulturní
Internacionální Mezinárodní	Vztahy mezi dvěma nezávislými státy, např. vytvoření založení ambasad	Export řízený např. zemědělskou organizací v určité zemi	Výměnné pobyty studentů
Multinárodní	Mezinárodní organizace zabývající se sledováním a zlepšováním určitých globálních záležitostí. (OSN)	Produkce a marketing nadnárodních společností závislejících na zisku z více národních trhů.	Např. školy a mise financované katolickou církví nebo jinými globálními náboženstvími
Transnacionální	Nevládní organizace	Bojkoty a protesty na Západě proti praktikám nadnárodních společností ve třetím světě.	Charity zabývající se ochranou a péčí o děti v chudých zemích.
Transnacionální	Občanská sdružení pro zlepšení situace v rodných komunitách založené imigranty	Podnikání imigrantů zaměřené na export/import zboží do a ze země jejich původu.	Např. volba Miss krásy a výběr účinkujících skupin na každoročním festivalu v rodném městě.

Zároveň také, viděno prizmatem sociálních remitencí Peggy Levitt mohou nové kulturní praktiky, které přebírají od migranta jeho blízcí, proměňovat hodnotový systém a každodenní život celých regionů.

Koncept sociálních remitencí Peggy Levitt

Peggy Levitt navazuje na koncept sociálního kapitálu a na difuzionistický přístup ke kulturní změně. Znalosti, dovednosti a hodnoty jež migranti nabývají v nových zemích, proudí prostřednictvím sociálních sítí migrantů, jako je rodina a přátelé v původní zemi a doplňují tak přenosy dominantní kultury prostřednictvím masmédií.

Levitt rozděluje sociální remitence na tři druhy. Normativní struktury, systémy praxe (jak se věci dělají) a sociální kapitál. První skupina zahrnuje ideje, hodnoty a víru. Konkrétně se tak dotýká mezilidského chování, sdílení zodpovědnosti v rámci rodiny, principy sousedství a účasti v komunitě, a úsilí o sociální mobilitu. Součástí těchto normativních struktur jsou také očekávání od státu, církve nebo soudů. (Levitt 1998, s. 933-934)

Systémy praxe, neboli způsob jak se věci dělají, je ovlivněn normativní rovínou, ale je konkrétnější. Práce v domácnosti, náboženské zvyklosti a vzory občanské a politické participace. V rámci organizací je to způsob náboru a začlenění nových členů, strategie, styly vedení a formy vnitro-organizačního kontaktu. (Ibid, s. 934)

V případě sociálního kapitálu vychází Levitt z definice Alejandra Portese, který definuje sociální kapitál jako očekávání kolektivních činů, které ovlivňují ekonomické cíle a chování orientované na výsledek členů kolektivu. A to i v případě, kdy očekávání není přímo spojené s ekonomickou sférou. (Ibid, s. 935)

Přenos sociálních remitencí je dle Levitt nesystematický, nahodilý a neúmyslný. Charakter přenosu sociálních remitencí je oproti anonymní masové difuzi globální kultury familiernější. Normy a způsoby chování jsou doručovány členy rodiny, jak píše Levitt posly s referencemi. (Ibid, s. 936)

2.2.3.4.4 Důsledky transnacionálního pojetí

Transnacionální teorie svým přesahem přes hranice jednotlivých států identifikovala skrytý aspekt sociálních teorií, který znemožňoval konceptualizace v duchu transnacionalismu již dříve. Označila ho trefným pojmem metodologický nacionalismus.

2.2.3.4.4.1 Metodologický nacionalismus

Metodologický nacionalismus je definován jako tendence akceptovat hranice národního státu i jako hranice pro sociální analýzu. (Lewitt a Schiller 2004, s. 1007) Schiller poukazuje na tři varianty metodologického nacionalismu. Za prvé je tu tendence ignorovat fakt, že nacionalismus je fundamentálním základem moderní společnosti. Sociální teorie poté bere premisy nacionalismu jako přirozené, je jakýmsi jejím slepým místem, kam si nevidí. Za druhé právě proto bere hranice národního státu jako samozřejmost při definování jednotky analýzy. Společnost je tak chápána v intencích národního státu.

Antropologie, konkrétně antropologie pohybu, se dokázala při zkoumání migranta soustředit na více míst a to díky posunu od tradičního zkoumání místních komunit ke zkoumání cirkulace významů, vědění, objektů, lidí a identit. Svou metodou etnografie na více místech (*multi-sited ethnography*) se zaměřila na životní světy subjektů, které jsou situovány v různých částech sociálního pole. (Szaló 2007, s. 99) Tím jako první věda překonala bariéry metodologického nacionalismu.

2.2.3.4.4.2 Relativizace kategorií

Přístup transnacionalismu má také fatální důsledky na tradiční vymezení týkající se migrace.

Konvenční řazení migrantů na legální a nelegální je už díky této optice velmi nepřesné a zavádějící, obě kategorie jsou velmi lehce prostupné. Nelegální migrant se může svůj status legalizovat v procesu azylového řízení nebo díky amnestii, člověk s legálním pobytem se naopak může stát nežádoucím, tedy nelegálem v momentu, kdy ztratí práci nebo drobně přestoupí zákon. Jak bychom kategorizovali migranta s legálním pobytem, který pracuje načerno? A kdo určuje tyto právní kategorie? Země původu, nová země nebo mezinárodní organizace? (King 2002, s. 93-94)

Transnacionální teorie již nepolarizuje na vzájemně vyučující se kategorie migranta nebo uprchlíka, nebo push a pull faktory. Motivace je jen jednou z mnoha proměnných ve vztahu k migraci, stejně jako např. gender.

Transnacionální přístup není zcela jednotný a to ani v rámci jedné disciplíny. Je možné sledovat dva vzájemně si odporující přístupy, z nichž jeden klade důraz na ekonomické aktivity a druhý na transnacionální praktiky přistěhovalců. V tom prvním případě lze o participaci na transnacionálním sociálním poli hovořit jen tehdy, když životní způsob těchto přistěhovalců vykazuje znaky přímé závislosti na pravidelně a dlouhodobě udržovaných přeshraničních sociálních vazbách. (Szaló 2007, s. 9-10) Toto pojetí je například u Portese, který definuje transmigraty přísněji.

Pokud se ale soustředíme spíše na transnacionální praktiky, můžeme do analýzy zahrnout také subjekty, jenž se přeshraničních aktivit účastní nepravidelně nebo dokonce ani migranti nejsou. Tito lidé žijí na jednom místě v přijímací nebo původní zemi ale jejich život je přímo závislý na zdrojích a sociálních sítích těch, kteří žijí v zahraničí. Toto vymezení transnacionalismu například reprezentuje americká socioložka Peggy Levitt, která na něm zakládá svou teorii sociálních remittencí. Z toho přístupu budu i já vycházet například při analýze transnacionálního mateřství.

2.3 Vývoj přístupů k migraci žen

Ačkoliv jsou migrační teorie všeobecně chápány jako genderově neutrální, zatím vůbec neodrážejí fakt, že je gender uznán jako velmi důležitý aspekt ve výzkumu migrace. (Heering, Erf a Wissen 2004: 326).

Cílem této kapitoly je proto zmapovat, jak se vyvíjelo zkoumání žen v migraci.

2.3.1 Přidání ženy do studia migrace

První snahu o začlenění žen do výzkumu migrace spojujeme s tzv. druhou vlnou feminismu.¹² Na konci 60. let dochází k oživení feminismu ve Spojených Státech pod vlivem hnutí za občanská práva černochů a radikálních studentských hnutí. Oproti dřívějšímu pojetí se nová ženská hnutí zabývají mnohem širším spektrem problémů. Žádají o zrovnoprávnění na poli ekonomickém, právo na potrat nebo změny v zákonech o rozvodu. Kromě těchto praktických požadavků má tato vlna za následek obrovský intelektuální vliv ve všech společenských vědách a i v mnoha jiných oborech (Giddens 1999: s. 483).

První fáze feministického zásahu do výzkumu migrace byla ve jménu začlenění žen migrantek do studia migrace. Výzkum migrace byl totiž soustředěn především na muže. Monica Boyd a Elizabeth Grieco (2003) píší o neviditelnosti žen migrantek. Popisují, že výzkum v 60. a 70. letech operoval pojmy jako migranti a jejich rodiny, což znamenalo mužské migranty a jejich ženy a děti. Dobové studie zaměřující se na ženy byly většinou zařazovány do

---

12 První vlnou feminismu se rozumí ženské hnutí, rozvinuté kolem r.1830 v Americe, kde se angažovalo za zrušení otroctví. Vzhledem k omezeným pravomocem se postupně zaměřily na získání volebního práva pro ženy. V Evropě od 60.let 19.století působily tzv. sufražetky žádající rozšíření hlasovacího práva na ženy. Kolem roku 1920 toto hnutí upadá. Ve většině západních zemí bylo volební právo pro ženy dosaženo. (Giddens 1999:s. 481-483)

kapitol o rodině. Ženy nebyly vnímány jako aktivní aktéři, jejich role byla především péče o děti a rodinu. Žena byla pasivním doprovodem, závislým na muži. Muž byl živitelem rodiny, který cestoval za placenou prací. Žena ho pouze následovala. Podle Pierrette Hondagneu-Sotelo byl výzkum migrace a jeho výstupy androcentrické až sexistické, což dokládá tvrzením, že tehdy vysoce hodnocené studie často vycházely z rozhovorů pouze respondentů mužského pohlaví, načež zobecňovaly na celou populaci imigrantů. Dalšími nedostatky výzkumu bylo například to, že muži byly v rozhovorech žádány, aby mluvili za své ženy a děti. (Hondagneu-Sotelo 2005 s. 4)

Přínos feminizmu pro migrační teorii v 70. a 80. letech se někdy označuje jako „přidat, smíchat a protřepat“, tedy přidání ženy jako proměnné do kvantitativních výzkumů. Tato proměnná pak byla porovnávána s muži v základních kategoriích jako je například příjem.

2.3.1.1 Teorie pohlavních rolí

Teoreticky byly však tyto výzkumy založené na určité formě teorie sexuálních rolí. Sexuální rolí se rozumí soubor stálých, objektivních, institucionálních praktik a hodnot, které jsou determinovány pohlavím. Migrace žen se tak vysvětlovala s ohledem na omezení ženské role (Hondagneu-Sotelo 2005 s. 5)

Alice Szczepaniková shrnuje problémy první vlny výzkumů tím že se výzkumníci začali zaměřovat výhradně na téma migrujících žen, čímž reagovali na dlouhodobé opomíjení žen ve studiu migrace a v politikách národních a nadnárodních organizací zabývajících se migrací.

Zaznamenání ženy v procesu migrace byl prvním krokem, jakýmsi startovním můstkem k dalším výzkumům.

2.3.2 Přejchod ke konceptu gender

Ačkoliv byl pojem gender široce užívaný už v polovině 70.let, jeho význam koreloval s tím, jak jej chápeme dnes. Objevilo se velké množství studií mapujících, co různé společnosti připisují mužské a ženské pohlavní roli a jak jsou tyto role ustavovány. Tyto studie byly jakýmsi popisem pohlavních rolí v různých společnostech bez dalších zobecňujících ambicí. Teoreticky se stále opíraly jistou formu biologického determinismu, v tomto případě se jednalo o vymezení privátního a veřejného prostoru, z nichž každý charakterizoval určité pohlaví. Některé studie vyústily až v dualismus přírody a kultury, jež rámuje genderové rozdíly. Literatura sociálních věd do roku 1985 zápasila se zdánlivě protichůdnými myšlenkami universálního ženského podrobení a kulturně specifickými vyjádřeními genderových rozdílů. (Donato et al, 2006 s.5)

Na konci 80. let dochází ke značné rekonceptualizaci pojmu gender. Obrat k jazyku a lingvistická analýza umožnila chápat gender jako subjektivní proces namísto daného, připsaného statusu. V 90 letech je genderová analýza úzce spjata s diskurzivní analýzou a kritikou metodologie strukturalismu a pozitivismu¹³ (Donato et al, 2006 s.5).

2.3.2.1 Koncept genderu

Gender je především sociální konstrukce, tedy proměnlivá a pohyblivá entita, ne jednou provždy určená role. Alice Szczepaniková definuje gender jako proces, ve kterém daná společnost přisuzuje kategoriím pohlaví (muž – žena) různá očekávání, symboly, ideály, možné identity a chování, jež pak mají zásadní důležitost pro pozici jednotlivce v rodině, na pracovním trhu a ve

---

13 Kontextuální charakter genderu komplikuje operacionalizaci této kategorie, a tak pozitivistické nebo teoreticky zaměřené disciplíny neumí s genderovou analýzou zacházet. (Donato et al, 2006 s.11).

společnosti jako celku. (Szczepaniková 2004 s. 1)

Gender není oproti biologickému pohlaví daný, nicméně charakteristiky označované jako femininní či maskulinní bývají natolik zakořeněné v dané kultuře, že působí jako neměnné. Přitom jen mezikulturním srovnáním je patrné, že definice mužství či ženství se liší společnost od společnosti. Gender se také mění v čase, historicky byly koncepty mužství a ženství jiné než jak je chápeme dnes. Lze tedy říci, že gender je v průběhu času, respektive v každé sociální interakci, do které vstupujeme, znovu a znovu rekonstruovaný. (Szczepaniková 2004 s.2)

Podle Candance West a Dona H. Zimmermana (1987) tím, že v každodenním životě jednáme podle společností definovaných a obecně akceptovaných genderových norem, zajišťujeme jejich trvání a zároveň i sociální strukturu společnosti, která na těchto normách závisí. (Szczepaniková 2004 s. 2)

Gender dále charakterizuje to, že není neutrální konstrukcí, naopak determinuje nerovný přístup ke zdrojům a tedy i moci ve společnosti. Gender představuje jeden z nejtrvalejších způsobů, jakým jsou označovány a udržovány vztahy mocenské nerovnováhy ve společnosti. (Scott 1986 in *Szczepaniková2004:2*)

Právě migranti jsou si při přecházení z jedné společnosti do druhé vědomi relativního a kontextuálního charakteru genderu, tak jak se snaží naplňovat očekávání na identitu a chování na obou místech, kde se tato očekávání mohou velmi lišit (Donato et al, 2006 s. 6).

Gender ovlivňuje dynamiku v rodině, determinuje, kdo migruje a kdo zůstane doma. Také pomáhá definovat smysl zahraniční pracovní zkušenosti pro jednotlivce a diktuje, jak by měly být remittance utracené. Ideologie genderu vytváří rozdílné zkušenosti žen a mužů ve smyslu, jaký typ práce budou dělat a v jakém kontextu budou zaměstnáni. (Cheng 1999, in Kelson a DeLaet 1999 s.

40)

Výzkum se začal zaměřovat na to, jak migrace ovlivňuje a mění genderové vztahy v rodinách migrantů. Řada studií například zjistila fakt, že díky migraci se genderové vztahy mezi imigranty stávají více rovnými. Zatímco ženy díky vylepšení sociálního statusu často chtějí zůstat v zemi, kam se přistěhovaly, muži pociťují ztrátu svého postavení (veřejného i domácího), vyslovují stesk po domově, původní vlasti a touží po rychlém návratu zpět do země svého původu. Alice Szczepaniková (2004) shrnuje:

Ženy zvládají stres spojený s migrací a nesnadnou integrací do nové společnosti obvykle lépe než jejich partneři či otcové. Mohou totiž své úsilí zaměřit na péči o domácnost a výchovu dětí - atributy, které jsou obecně považovány za jedny z klíčových pro naplnění tzv. ženské role. Naopak muži, kteří v exilu často nejsou schopni dostát své roli hlavního zaopatřovatele rodiny (jedna z obvyklých charakteristik tzv. mužské role) jsou vystaveni tlakům, jejichž nezvládnutí muže vyústit až do násilí na partnerkách a dětech.

Charakteristikou těchto studií je dle mého názoru implicitně zakotvená představa o společenské pokrokovosti západní společnosti a emancipace žen v ní. V porovnání se západním stylem života se každá jiná společnost jeví jako silně patriarchální a utlačovatelská vůči ženám. A je tedy snem každé ženy na západě také zůstat. Takovéto západocentrické studie ale nemohou obstát v širším kontextu. Východiskem by mohlo být větší zapojení nezápadních výzkumnic, které nebudou pracovat s těmito předpoklady.

Jinými nedostatky této fáze výzkumu je podle Pierrette Hondagneu-Sotelo omezení jen na instituce v mezo úrovni, tj. rodina, domácnost, komunita. Výzkumnice jako by předpokládaly, že gender je uzavřen v rámci domácího světa. To že nejlépe vidíme genderové role právě v rodině, neznamená, že by gender nebyl klíčový také ve formování jiných institucí. (Hondagneu-Sotelo 2005 s. 9-10)

2.3.3 Gender jako centrální determinanta migrace

Podle Hondagneu-Sotelo je třetím stádiem feministického výzkumu migrace rozšíření genderové analýzy na všechny instituce týkající se migrace a zároveň uvědomnění si faktu, že gender je jedním z hlavních principů jež formuje mocenské nerovnosti dynamiku sociálního světa.

I na makro úrovni sociální reality jsou instituce, jež se dají analyzovat skze koncept genderu. Například poptávka po pracovní síle migrantů je genderovaná díky tomu, že pracovní trh v rozvinutých zemí je pohlavně segregován.

Gender je podle Hondagneu-Sotelo klíčovou kategorií, která determinuje migraci a zároveň migrace mění gendrové vztahy. Alice Szczepaniková rozlišuje u migrace genderovaný a genderující proces. Ten první, genderovaný, je vlastně trpně podmíněný, tedy poukazuje na podmíněnost migrace genderem. Jako příklad lze uvést právě poptávku po ženských imigrantkách související s nedávnou ekonomickou restrukturalizací západních zemí, zatímco výroba se přesouvá do zemí, které zatím přijímají spíše mužské imigranty. Nástup žen do placené práce v rozvinutých zemích vyvolal zvýšenou poptávku po chůvách, au-pairkách, pomocnicích v domácnosti.

Druhou kategorií je aktivní, genderující proces. Migrační zkušenost ovlivňuje a rekonceptualizuje genderové vztahy. Mnoho výzkumů se zaměřilo na to, jak konceptualizují svou roli ženy imigrantky v souvislosti s novým prostředím, do kterého se dostaly. Příkladem může být studie Menjivar (in Hondagneu-Sotelo 2005, s. 13) mezi imigranty ze Střední Ameriky. Zatímco ženy, které pracují hlavně v domácnosti, nosí domů nové nápady, týkající se dělby práce a péče o domácnost a děti, muži většinou pracují s jinými přistěhovalci a tak se utvrzují v tradičním pohledu na rodinu.

Alice Szczepaniková však poukazuje na to, že nejenom rodiny imigrantů jsou

genderem ovlivněné, migrace má vliv i na genderové vztahy v přijímací společnosti. Díky možnosti zaměstnat pomocníci v domácnosti, nemusejí západní ženy požadovat větší pomoc od svých manželů v domácnosti. Muži se tak vyhnou tzv. druhé směně doma. (Kofman et al. 2000 in Szczepaniková 2006)

Saskia Sassen zpochybňuje klasický přístup ke studiu globalizace a migrace jako genderově neutrálnímu fenoménu. Podle Sassen je současný proces globalizace hluboce genderovaný. Dnešní poptávka po tzv. mužské pracovní aristokracii klesá, zatímco se zvyšuje poptávka po ženské práci, a to nejenom v soukromé sféře, ale často i do „off-shore“ továren.¹⁴ Výhodou ženské pracovní síly, tedy důvod proč je tak levná a tedy vyžadovaná, je totiž to, že je nekvalifikovaná, na částečný pracovní úvazek a není součástí odborů. Podle Sassen je ženská pracovní síla tzv. novým globálním proletariátem. (Pessar 2001, s. 20)

2.3.4 Shrnutí

Jednotlivé fáze výzkumu žen v migraci se dají charakterizovat rozsahem použití genderové analýzy. Nejdříve je touto optikou nazírána žena samotná. Genderové problémy jsou redukovány na ženské. Dodnes se v ne odborné literatuře redukuje gendrová otázka chybně na ženské problémy.

V další fázi se výzkum orientuje na vztahový rozměr genderu v rodině a partnerských vztazích, odkud se později dostává do sociálních sítí a dále k instituci pracovního trhu a jiných mocenských konfigurací.

---

14 Offshoring znamená přemístění celého výrobního procesu. Přestěhování továrny do místa s nižšími náklady na práci, daněmi, nižším zdravotním a sociálním pojištěním, cenami energie, ale výrobní proces zůstává zachován.

V současnosti je zde tendence aplikovat genderovou analýzu i na ostatní instituce na celospolečenské úrovni. Objevují se i pokusy o analýzu transnacionálních jevů, např. globalizace pomocí genderu.

Optika transnacionalismu a genderové analýzy je zásadním východiskem pro další část mé práce.

3 Migrace žen

3.1 *Feminizace migrace*

Feminizace migrace je pojem, který do migračního diskurzu přinesli Stephen Castles a Mark J. Miller. Ve své knize Věk migrace (*The Age of Migration*), která je velmi vlivná v oblasti studia mezinárodní migrace, charakterizují klíčové trendy týkající se mezinárodní migrace. Jedním z nich je právě nárůst role žen v migraci a to ve všech regionech a u všech typů migrace. Tento trend nazývají feminizací migrace (Castles a Miller 2003, s. 12). Feminizace migrace však vyjadřuje nejen nárůst účasti žen v mezinárodní migraci ale zároveň i změnu jejich role v migraci. Více žen cestuje samostatně, jako hlavní živitelky rodin, než jako doprovod mužských příbuzných. (IOM 2008, s.10)

Laura Oso Casas a Jean-Pierre Garson si ve své studii pro OECD (2005, s.4) kladou otázku, zda opravdu nastává feminizace mezinárodní migrace nebo zda jde spíše o feminizaci migračního diskurzu, tedy širšího přijetí ženské migrace jako fenoménu. Jinými slovy, tím že se o tom více píše, může se nám i zdát, že žen je mezi migranty více než mužů.

Je tedy možné koncept feminizace migrace podpořit adekvátními daty?

3.1.1.1 *Nárůst ženské migrace*

V září roku 2006 BBC oznamuje, že ženy představují polovinu všech migrantů. To znamená 95 milionů žen opustilo svou zemi. BBC Cituje každoroční publikaci Populačního fondu OSN Stav populace, která má roku 2006

příznačný název *A Passage to hope: Women and International migration* (dále UNFPA 2006). Podle této zprávy překročil celkový počet migrujících žen 50 % ve všech světových regionech kromě Asie, Afriky a Arabských zemí, i když i tam poměr žen mezi migranty výrazně narostl. Konkrétně v Evropě a v Oceánii se tak stalo v roce 2000. Do Austrálie už tři desítky let přichází více žen než mužů. V Severní Americe podle UNFPA (2006, s. 23) je už od roku 1930 více žen mezi imigranty než mužů. (UNFPA 2006, s. 23) Migrantek z Karibiku je více než migrantů od roku 1950. Jihoameričanky přesáhly jako první z rozvojového světa 50 % už v roce 1990, tento trend se odrazil i v přijímací zemi těchto žen, ve Španělsku, kde 70 % imigrantů z Brazílie a Dominikánské republiky jsou ženy. U 13 z 30 zemí posílající své pracovníky do Itálie je 70 % žen. V Asii je sice celkový poměr stále ve prospěch mužů, protože migrace je poháněna industrializací, nicméně z některých zemí odchází více žen. Například v případě Filipín se jedná o 65 % žen (2005). Na každého muže, který emigroval ze Srí Lanky, připadaly dvě emigrantky a v případě Indonésie se jednalo o 79 % žen z celkového počtu emigrantů v letech 2000 až 2003.

V Arabských zemích socio-kulturní normy omezují ženskou migraci (UNFPA 2006, s. 23), nicméně hlavním důvodem vyšší poptávky po mužské pracovní síle v bohatých zemích produkující ropu je obrovský stavební boom.

V Africe se sice předpokládá, že je vyšší počet mužů mezi migranty, nicméně, čísla jsou zde ještě více nepřesná než kde jinde. Podle UNFPA je však nárůst ženské migrace mezi lety 1960 a 2005 z 42 na 47 % jedním z nejstrmějších. V Africe jsou také obrovské rozdíly v počtech migrantek mezi regiony. Nejvíce migrují ženy ze západní a východní částí kontinentu. Nezanedbatelná je také migrace Severoafričanek do zemí Jižní Evropy. V případě migrace kvalifikované pracovní síly se u Afriky mluví často o odlivu mozků¹⁵, protože

---

15 Tzv. brain drain nastává v případě, kdy nejkvalifikovanější pracovníci, na jejichž

mnoho zdravotních sester odchází z míst, kde by byly více potřeba. (Ibid, s. 23)

Mezi uprchlíky je také více žen než mužů (v roce 2005 to byla polovina z 12,7 milionů), ale o azyl žádají více muži než ženy (UNFPA 2006, s. 57).

Čísla jsou problematická, ženy často končí spíše v neformálním sektoru ekonomiky a také používají nelegální cesty, aby se do země dostaly.

3.2 Proč ženy a ne muži?

Zásadní vliv na vliv na feminizaci migračních proudů má změna struktury ekonomiky v cílové zemi, tedy její změna z industriální na ekonomiku post-industriální. V této kapitole se pokusím vysvětlit jaké trendy ve vyspělých zemích,¹⁶ které umožnily nárůst migrace žen do těchto zemí.

3.2.1 Restrukturalizace ekonomiky

Restrukturalizace ekonomiky je jedním z nejčastěji zmiňovaným důvodem pro změny v charakteru migrace. V případě Evropy už od 70.let, kdy se začal měnit charakter ekonomiky z výrobní na post-industriální, znalostní ekonomiku, narůstá nejvíce sektor služeb. Tento sektor pak taky zaměstnává více žen. Se zvýšením zaměstnanosti žen přichází i zvýšení poptávky po ženské migraci. Ženy zaměstnané na plný úvazek potřebují, aby někdo zaujal jejich roli, tedy postaral se o domácnost a závislé členy rodiny, děti a staré lidi. Tuto práci

---

vzdělání vydala společnost nemalé náklady, odchází pracovat do jiné země. Důvodem odlivu mozků je částečně tzv. přirozený výběr migrantů, tedy že chytřejší a schopnější lépe informovaný o možnostech migrace. Obrovskou roli ovšem hrají imigrační politiky rozvinutých zemí, které preferují vysoce vzdělané pracovníky. V souvislosti s migrací žen se tento koncept zmiňuje v souvislosti s migrací zdravotních sester.

16 Záměrně užívám pojem vyspělé země, namísto západních, protože trendy, které nastiňují se týkají i např. Japonska nebo nově industrializovaných zemí (Jižní Korea, Singapur apod.) Některé z těchto trendů vysvětlují také migraci do států Perského zálivu.

přebírají placené pomocnice v domácnosti, pocházející většinou z chudších zemí. Nicole Piper dokládá spojení rozvoje sektoru služeb s růstem feminizace pracovní imigrace na příkladě Asie.

3.2.2 Komodifikace domácí práce

Komodifikace domácí práce, tedy přerod domácí, neplacené práce ve zboží, je podle Mary Beth Mills hlavním podnětem, který umožnil západním ženám mít profesionální kariéru. (Mills 2003,s.45).

3.2.2.1 Domácí práce

Práce v domácnosti není chápána jako produktivní práce. Naopak používá se pojem reprodukční práce, a to z toho důvodu, že práce v domácnosti zachovává stávající stav, tedy je v podstatě prací udržovací.

Bridget Anderson definuje domácí práci jako sérii procesů, raději než úkolů. Tyto procesy jsou více než jen fyzickou prací, do domácí práce se také vkládají emoce. Anderson také zpochybňuje klasické vymezení na nekvalifikovanou práci. Domácí práce vyžaduje naopak vysokou míru znalostí a např. efektivní řízení času, současné zvládnání více úkolů nebo systematičnost. Podle Anderson je žena zároveň pracovníkem i manažerem v domácnosti. (Anderson 2000, s. 11-12)

Brenner a Laslett definují domácí práci jako „přípravu jídla, oblečení a přístřeší pro okamžitou spotřebu, péče o děti a jejich socializace, péče o staré a slabé, sociální organizace sexuality. Sociální reprodukce tak zahrnuje různé typy práce, mentální, manuální a emoční, které jsou zaměřené na poskytování nezbytné péče pro zachování existujícího života a pro reprodukci následujících generací. Zároveň je poskytování této péče

definováno historicky, sociálně a také biologicky“. (Brenner a Laslett 1989, s. 382-3 in Anderson 2000, s.13)

Rozšířeným názorem na tuto problematiku je, že je to právě ženská emancipace, jež umožnila ženám třetího světa migrovat do rozvinutých zemí, aby se postaraly o domácnosti těch emancipovaných.

Arlie Hochschild připomíná projekt druhé vlny feministek, které v sedmdesátých letech hlásaly celosvětovou genderovou revoluci, kde budou ženy celého světa bok po boku bojovat za společné cíle. Dnes jsou všechny ženy díky emancipaci opravdu spojené, nicméně, ne jako sestry a spojenkyně, ale ve vztahu zaměstnanec-zaměstnavatel, služka-paní, nebo prostitutka-manželka. Jsou propojené, ale je mezi nimi obrovský rozdíl ve výhodách a možnostech. (Ehrenreich a Hochschild 2002, s. 11)

3.2.3 Diferenciace pracovního trhu

Obecně je nárůst poptávky po ženách imigrantkách spojen s charakterem služeb v post-industriální společnosti. Tyto služby jsou tradičně připisovány ženám anebo je právě migrantky chtějí vykonávat (Campani 1995 in King 2002). Dochází k diferenciaci pracovního trhu dle etnika a genderu (viz. teorie dvojího pracovního trhu). Ženy migrantky se ocitají na tzv. skrytém sekundárním pracovním trhu.

Žijeme ve společnosti se silně pohlavně diferencovaným systémem povolání,¹⁷ které formuje pracovní sílu. To poté ovlivňuje i pracovní poptávku a imigraci.

---

¹⁷ V postkomunistických zemích (Rusko a východní Evropa) poznamenal přechod k liberálnímu kapitalismu i genderové rozdělení pracovního trhu. Profese jako lékař/ka či učitel/ka se za socialismu natolik feminizovaly, že se statusově i přímově devalvovaly. Mills shrnuje, že tamější veřejný sektor je doménou žen, tedy podhodnocený finančně i společensky, zatímco nový soukromý sektor je spojován s tzv. globalizovanou maskulinitou. (Mills 2003, s. 54)

Ženy imigrantky poskytují flexibilitu a nízké náklady žádanou nejen globálním kapitálem ale i střední třídou, která hledá pomoc v domácnosti.

3.2.4 Demografické změny

Dalším faktorem ovlivňující poptávku po ženské migraci je stárnutí populace. Zvýšení podílu starších lidí v populaci ovlivňuje i nárůst poptávky po práci pečovateli a zdravotního personálu celkově. Opět sektor, kde ve spoustě zemí pracují především ženy anebo imigranti.

3.3 Kde pracují ženy imigrantky

Vzhledem k tomu, že migrace žen je stejně rozmanitá jako mužská, je samozřejmě velmi omezené tvrdit, že ženy imigrantky pracují všude na světě jen v některých profesích. Přesto většina literatury jmenuje jen několik sektorů, kde jsou migrantky zaměstnávány.

Jde o pomocnice v domácnosti, služky, chůvy a uklízečky. Celkově ženy pracující v domácnostech. V sektoru tzv. komodifikované domácí práce.

Dále společnice, tanečnice a hostesky v sektoru „zábavy“¹⁸, což bývá i eufemismus pro sexuální průmysl.

Zdravotnictví je dalším sektorem, kde se uplatňují jak kvalifikované tak nekvalifikované imigrantky. Domácí péče o seniory nebo nemocné pak spadá na pomezí mezi soukromým sektorem a zdravotnictvím. Záleží na cílové zemi, kam tento typ práce zařazuje.

---

18 V Japonsku je možné sehnat tzv. entertainer's visa. Ve skutečnosti je to jediný legální způsob pro ženy, jak získat krátkodobé pracovní povolení. V Japonsku není poptávka po pracovnicích v domácnosti. Ani tedy neexistuje právní úprava pro vstup.

Velkou skupinou ženských migrantek jsou i ženy, které se rozhodly vdát do zahraničí, nicméně zde jde spíše o způsob migrace, než že by nám to říkalo něco o tom, co bude tato žena dělat v cílové zemi. Nicole Piper (2003) kritizuje široce užívanou dichotomizaci žen na ty, které buď cestují za prací anebo za manželstvím. Podle Piper je prostupnost obou kategorií větší než se obecně předpokládá. Žena, která se vdá do zahraničí, může díky legalizaci svého pobytu pracovat, stejně tak pracovnice několikrát si v zemi prodlužující povolení k pracovnímu pobytu se může rozhodnout pro zajištění trvalého pobytu prostřednictvím uzavření manželství. (Piper 2003, s.458)

3.4 Co ovlivňuje migraci žen

Co však ovlivňuje migraci žen v krátkodobějším horizontu je cílem této kapitoly. V této kapitole budu vycházet z výzkumů Nany Oishi, která vyslechla 111 informátorů mezi politiky a nevládními organizacemi a 132 emigrantek ze Srí lanky, Filipín a Bangladéše¹⁹.

3.4.1 Poptávka v cílové zemi

Zaměstnavatelé v Jihovýchodní Asii a Evropě upřednostňují Filipínky jako pomocnice v domácnosti kvůli jejich vyššímu vzdělání, dobré angličtině a přátelskosti. Arabské domácnosti v Emirátech naopak preferují muslimské chůvy před křesťankami, ze strachu, že by křesťanská chůva mohla dětem vštěpit špatné hodnoty. (Oishi 2002:s.9)

---

¹⁹ Bangladéš až na výjimky nemá ve světě ženy emigrantky.

3.4.2 Země původu

Politika země, odkud migrantky odcházejí může zásadně ovlivňovat migraci. Příkladem se často uvádí rétorika filipínského prezidenta, který veřejně označuje emigrantky za novodobé hrdinky²⁰, důsledkem čehož je na Filipínách jen malá stigmatizace migrujících žen.

Emigrační politika je podle Oishi obecně restriktivnější k ženské migraci než k mužské. Výjimku zde tvoří omezení mužské emigrace v případech, kdy je země ve válce. Na ženy však bývají vztažena různá omezení k emigraci, podle věku, místa bydliště či povolání. Tvůrci emigračních politik pohlížejí na ženy jinak než na muže. Zatímco mužská migrace je posuzována většinou z ekonomického hlediska, na ženy pohlížejí tvůrci emigračních politik jinak. Zabývají se více hodnotami tzv. *value driven emigration policy*. (Oishi 2002, s. 11)

Ačkoliv je emigrační politika země původu velmi důležitá a rámuje celý proces migrace, Oishi připouští že nemůže vysvětlit migrační fenomén v celé své komplexnosti. Ve chvíli, kdy země uvalí na ženskou emigraci přísnější kritéria, ženy k odchodu použijí ilegální cestu. Což je pak činí ještě zranitelnější. Naopak v Bangladéši téměř žádné ženy nemigrovaly ani před uzákoněním zákazu emigrace pro ženy.

3.4.3 Rozhodnutí žen

Oproti některým teoriím migrace (nová ekonomika migrace), podle nichž žena tolik neovlivňuje proces rozhodování o vlastní migraci, ale jen poslechne rozhodnutí vlastní rodiny. Nebo je to na druhé straně absolutní chudoba, která

---

²⁰ Filipínský prezident dokonce osobně vítá každý prosinec vracějící se emigranty na letišti. (Oishi 2002, s. 16)

„donutí“ ženy k migraci. V kontrastu s těmito názory Nana Oishi na základě svých výzkumů tvrdí, že rozhodujícím faktorem při rozhodnutí, zda migrovat či ne, je osobní rozhodnutí a motivace potenciální migrantky.

3.4.3.1 Motivace

Migrantky ze Srí Lanky často jako jeden z důvodů pro migraci uvádějí vydělat si na věno. Aby nezatěžovaly touto odpovědností svou rodinu, chtějí si na ně sami vydělat, aby tak zvýšily pravděpodobnost, že se vdají. Asis et al. citují filipínskou imigrantku v Singapuru: práce na Filipínách, je práce jen pro tebe, nemůžeš pomoci ostatním. Ale pokud pracuješ tady, můžeš pomoci každému v rodině. (Asis et al. 2004, s. 205)

Důvody pro migraci nemusí být jen ekonomické. Zatímco u mužů se většinou předpokládá, že migrují z ekonomických důvodů, ženy mohou mít i jiné důvody²¹. Často se uvádí touha uniknout z nepovedeného manželství nebo nepříjemných vztahů v rodině. Filipínky žertovaly o tzv. filipínském rozvodu, což je situace, kdy žena odejde pracovat do zámoří záměrně, aby nemusela být s manželem. (Ehrenreich a Hochschild 2002, s. 11) Ženy také vidí v migraci možnost dobrodružné cesty za poznáním a to jak cizích kultur, tak sebe sama. Zajímavostí je i výpověď těch (Filipínek), které se ze zámoří vrátily. Mezi přínosy, jaké pro ně migrace měla, uvedly především zlepšení finanční situace, kromě toho ale často jmenovaly také přínosy pro ně jako osobnost. Například sebehodnocení, že už znají svou hodnotu, získání sebevědomí, posílení a soběstačnost a přiblížení Bohu. (Asis et al. 2004, s. 205)

---

21 Donato et al. (2006) píše o tom, že sexualita a touha může hrát významnou roli i v migraci. Queer hnutí například ukazuje, že touha otevřeně se hlásit ke své sexualitě může být důležitým motivem k migraci. (Donato et al, 2006 s.18)

3.4.3.2 Vzdelání

Nepřímý vliv na migraci žen má podle Oishi i jejich vzdělání. Vzdělání žen zvyšuje jejich očekávání od života a zároveň rodina také očekává návrat investic do vzdělání dcery. S vyšším vzděláním se také zvyšují jejich šance poradit si v nepřátelském novém prostředí. Se vzděláním souvisí i koncept brain waste tzv. plýtvání talenty. To je situace, kdy kvalifikovaný pracovník pracuje na neadekvátní pozici, často úplně v jiném oboru, kde nepoužívá vůbec svou kvalifikaci. Tento jev je typický například u Filipínek nebo Mexičanek pracujících v domácnosti, ačkoliv velká většina z nich jsou učitelky nebo pracovnice státní správy s maturitou (Ehrenreich a Hochschild 2002, s. 10).

3.4.4 Proces vyvázání

Oishi také přichází s hypotézou, že zcela zásadní faktor umožňující mezinárodní migraci žen je jejich předchozí vyvázání z tradičních rodinných a kulturních struktur. Je tedy důležité, aby žena vstoupila nejdříve na pracovní trh, kde by vykonávala placenou práci mimo svůj domov. (v současné době tento proces probíhá např. v Bangladéši)

Dalším stupněm je pak odchod za prací z venkova do měst, tedy v rámci jedné země. (například v Číně) Pak přichází na řadu mezinárodní migrace, jež tak završuje proces vyvázání žen z místa původu. V procesu mezinárodní migrace jsou ženy nejvíce zranitelné ale také nejsvobodnější.

Vlastní příjem jim dává obrovskou svobodu, jiný kontext i nové možnosti. (Oishi 2002, s.14)

3.5 Pracovnice v domácnosti

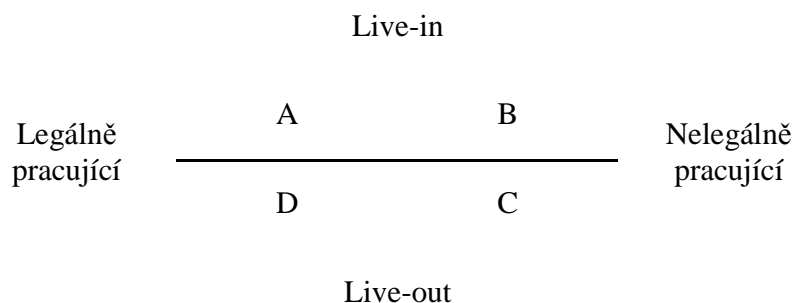
Barbara Ehrenreich a Arlie Hochschild v předmluvě knihy *Global Woman* hovoří o tom, že v dnešní době není součástí statutu vyšší třídy mít doma sluhu nebo kuchařku. Status dnes bohatá žena získá tak, že zvládne všechno, vedle práce na plný úvazek se stihne postarat i o domácnost, děti a manžela. Aby byla zachována tato iluze, jsou tu právě pomocnice v domácnosti a chůvy, které se o všechny tyto úkoly postarají a pak záhadně zmizí. Není náhodou, že když přijde návštěva, pomocnice nejsou vidět. Rozdělení domácí práce není věc s jakou si rodiny mezi sebou sdělovaly. (Ehrenreich a Hochschild 2002, s. 4)

Placená práce v domácnosti může zahrnovat tolik činností a může být natolik rozdílná, že jsem nakonec upustila od snahy definovat ji. Důležitý moment, který chci zdůraznit je to, že pečovatelky a chůvy do své práce přinášejí něco více než jen čas a pozornost. Jde o citový rozměr, který práce v domácnosti obsahuje. Role pracovnice v domácnosti v rodině se liší od domácnosti od domácnosti. Zaměstnavatelé mohou s migrantkou zacházet jako se služkou a naprosto jí využívat nebo se k ní chovat jako k nejlepšímu příteli a považovat ji za člena rodiny. Společným rysem pracovnic v domácnosti je fakt, že jsou relativně izolovány od ostatního světa, mají nepravidelné a dlouhé pracovní vytížení a limitované soukromí. To, že se jedná o práci v soukromí, znesnadňuje jak pracovně-právní ochranu, výběr daní i výzkum antropologů a sociologů. Přesto je několik studií, které se prací migrantek v domácnosti zabývají. (Ehrenreich a Hochschild 2002, Anderson 2000, Anthias a Lazaridis 1999 apod.)

3.5.1 Live-in nebo live-out?

Pokud se na dilema, zda žít v rodině zaměstnavatele (live-in) nebo ne (live-out), podíváme prizmatem ekonomické racionality, je výhodnější být zaměstnaná jako live-in, neboť téměř celý plat je možné ušetřit a poslat domů. Bydlení a strava nebývá zpoplatněná. Zaměstnavatelé také preferují tuto formu a to proto, že úkoly týkající se péče o domácnost a děti bývají časově nepravidelně rozložené, tedy brzy ráno a pozdě večer. Mít chůvu k dispozici kontinuálně je pro ně výhodné.

Briget Anderson v knize *Doing Dirty Work?* s podtitulem *Globální politika domácí práce* (2000) mapuje, v kterých zemích Evropy je obvyklé zaměstnat pomocnici v domácnosti žijící v domě a kde je preferováno to, že pomocnice dochází a v domě nežije. V zemích Jižní Evropy, konkrétně v Itálii, Španělsku a Řecku je obvyklé, žít v domě zaměstnavatele. Nicméně většina žen, kromě nově příchozích, preferuje do domácnosti docházet. Imigrantky si velmi rychle uvědomí nevýhody spojené se stejným místem práce i rezidence. (Andersen 2000, s.68) Nevýhody spojené s live-in režimem spočívají v tom, že musí být neustále k dispozici, pracují tedy dlouhé hodiny od brzkého rána po pozdní hodiny. Dále si live-in pracovnice stěžují na nedostatek soukromí, nebo spíše na to, že nemají žádný vlastní život. (Anderson 2000, s. 39) Ve Francii a Německu je méně obvyklé mít live-in služebnou, ty, co žijí v domácnosti bývají častěji bez potřebných dokumentů k práci a rezidenci. Tato klasifikace je samozřejmě velmi zavádějící, neboť v každé zemi ještě existuje diferenciacce podle původu imigrantek. A tak podmínky, v jakých pracují např. Polky v Německu se liší od podmínek pro Ukrajinky ve stejné zemi. Základním rozlišením podmínek, které determinují pozici a v důsledku i pracovní úkoly a zranitelnost migrantek je dle Anderson legální status a rezidence.

D: Pomocnice v domácnosti a chůvy s pracovním povolením a do domácnosti docházející mají obecně lepší životní a pracovní podmínky, tedy i vyšší platové ohodnocení než ostatní. Nejvíce jich Anderson našla v Berlíně.

C: Imigrantky docházející do rodiny, nicméně bez pracovního povolení, byly obvyklé v Paříži. Anderson to zdůvodňuje vysokou státní regulací práce v domácnosti

A: Legálně pracující a zároveň žijící v rodině zaměstnavatele, takzvaný typ au-pair. Charakteristický je pro Bolognu nebo Barcelonu.

B: Nejzranitelnější jsou ty, které totálně závisejí na zaměstnavateli ohledně bydlení, musejí být neustále k dispozici a ještě jim hrozí ze strany státu nebezpečí deportace. Nejhorší podmínky (nejvíce nahlášených případů zneužívání ze strany zaměstnavatele) a ještě významně nižší mzda charakterizuje práci v domácnosti v Athénách.

3.5.2 Vývoz citu

Arlie Hochschild navazuje na koncept global care chain (řetěz globální péče), který upozorňuje na to, že pokud žena v rozvinuté zemi potřebuje najmout chůvu pro své dítě, zaměstná migrantku z méně rozvinuté země. Tato žena má ale sama děti a rodinu, o kterou by měla pečovat. Na její místo pak nastoupí žena, například z chudší části země, která se bude za peníze starat o děti a rodinu této migrantky. Žena, která se postará o rodinu migrantky, má ale také někde svou rodinu a své děti, o které se postará zase někdo jiný, často nejstarší dcera nebo jiná žena z rodiny.

Podobný konceptu brain drain, a to nejen v názvu, je i care drain. Koncept care drain považuje lásku jako jeden ze zdrojů, vedle zlata nebo pracovní síly, který je nerovnoměrně distribuován. Tento těžko kvantifikovatelný zdroj je odčerpáván z chudých zemí bohatými zeměmi. (Ehrenreich a Hochschild 2002, s.4) S emocemi, které tyto ženy do své práce investují, souvisí i následující kapitola.

3.5.3 Úskalí citové investice

Výzkumnice zaznamenaly spoustu případů, kdy byly chůvy vyhozeny například proto, že na ně biologická matka začala žárlit. Arlie Hochschild této problematice věnuje celou jednu kapitolu v knize Global woman. Hochschild nepovažuje jako nejpodstatnější fakt, že je domácí pomocnice vyhozena ze dne na den, ale deprivace, pramenící z emocionálního pouta, které si k dítěti vytvořily.

Jak ukazuje Hochschild péči, kterou chůvy cizímu dítěti poskytují, jim často vynahrazuje stesk po jejich vlastních dětech. Přesto, že je pro ně dítě zaměstnavatelů jen jakousi náhražkou, díky společně prožitému času k němu emočně přilnou a stávají se ještě zranitelnější. Některé chůvy uvedly, že na ně

byl ze strany zaměstnavatelů učiněn nátlak, např. ve výši mzdy, právě pomocí hrozby, že dítě, o něž se stará, už nikdy neuvidí.

3.5.4 Změna rolí v rodině

Rachel Parreñas porovnávala vliv, jaký má migrace ženy nebo muže na rekonfiguraci rolí v rámci rodiny na Filipínách. Zatímco v případě migrujících otců, matky které zůstanou s dětmi doma, většinou přebírají roli otce a poskytují tak dětem otce i matku zároveň. Pokud je to žena, kdo odejde, muž většinou nechává péči plně na ženách z rodiny a spíše stojí stranou. (Parreñas 2005, In Hochschild et al 2008, s. 5-6)

Maruja M. Asis, Shirlena Huang a Breanda S. A. Yeoh zjistily pomocí rozhovorů s manžely migrantek, kteří zůstali doma na Filipínách, že u všech manželů až na jednoho znamenal manželčin odchod i jejich vstup do „světa ženské práce“. Reprodukční práce v domácnosti, dříve zajišťovaná manželkami, byla převedena na ně. Muži uvedli, že si po měsíci zvykli na novou roli a přestože se role obrátily, a žena je teď ta, která obstarává živobytí, zatímco muž se stará o rodinu, stále se považují za hlavu rodiny. (Asis et al. 2004, s. 2006-7)

Rozpory mezi výsledky Rachel Parreñas a výzkumem Asis, Huang a Yeoh, který byl spojeným výzkumem Singapurské univerzity a Migračního centra Scalabrini v Manile na Filipínách, může být v předsudcích, jež si výzkumnice do výzkumu přinesly. Může to být stejně tak představa o tom, že filipínský muž zvládne každou nepříjemnost, jako předpoklad, že muži se těžko vzdávají své role a jen tak se o děti a domácnost nezačnou starat. Já se v tomto případě přikláním k výzkumu Rachel Parreñas, jelikož ta vychází i z rozhovorů s dětmi. Asijské výzkumnice udělaly velkou chybu v tom, že se ptaly převážně mužů. Tedy přestože zkoumaly genderově senzitivní téma, použily k tomu genderově

nesenzitivní metody.

3.6 Transnacionální mateřství

Transnacionální teorie, konkrétně přístup Peggy Levitt rozkryl další dimenzi migrace, která se původně do problematiky migrace nezahrnovala. V klasických teoriích migrace se nikdo nezabýval těmi, kteří zůstali doma. Nicméně i ti, kteří nikam neodjeli, jsou migrací hluboce ovlivněni.

Ženy, které v současné době migrují do jiných zemí za prací, jsou také matkami. Na rozdíl od široce rozšířeného názoru, založeném na představách o tzv. au-pair, tedy dívkách, které ještě nezaložily rodinu, velká část žen, ne-li většina, které zastávají práci pečovatelek v rozvinutých zemích, jsou vdané a mají své vlastní děti v zemi, odkud pocházejí. (Hochschild 2002, s. 21)

Termín transnacionální mateřství odkazuje k situaci, kdy matka žije v jiné zemi než její dítě. Péče o dítě je přenechána babičce, sestře nebo jiným ženám v rodině, případně otci nebo placené pečovatelce. Tato separace může být krátkodobá nebo trvat roky.

Většina žen odchází od dětí s představou časově omezeného pracovního pobytu v zahraničí. Nicméně jak čas ubíhá, a potřeba peněz přetrvává, pobyt v zahraničí se prodlužuje (Hondagneu-Sotelo a Avila 1997, s.552). Práce, kterou zastávají nebývá sezónní, jako tomu bylo dříve nebo jak je tomu u jejich mužských protějšků, ale kontinuální. Migrantky jsou zaměstnány v tzv. reprodukčním sektoru, pracují v cizí domácnosti. Toto pracovní uspořádání neumožňuje současně se starat o vlastní rodinu nebo domácnost. Obzvláště pokud jsou zaměstnány v režimu live-in, tedy v místě zaměstnání i žijí.

3.6.1.1 Vliv na děti

3.6.1.1.1 Výzkum centra Scalabrini

Podle Arlie Hochschild až 30 procent, tedy kolem 8 milionů filipínských dětí žije v domácnosti, kde alespoň jeden z rodičů odešel pracovat do zahraničí. Podle výzkumů Migračního centra Scalabrini v Manile, které vyslechlo v roce 1996 přes sedm set dětí migrantů, byly děti postrádající jednoho z rodičů více nemocné, častěji vyjadřovaly hněv, apatii nebo zmatenost a měly horší prospěch ve škole než ostatní děti. Jiné studie zaznamenaly nárůst delikvence a sebevražd u této skupiny dětí. Když byly tyto děti dotázány, jestli by, až vyrostou, taky odešly za prací a své vlastní děti by nechaly v péči jiných, všechny odpověděly záporně. (Hochschild 2002, s. 22) Tento výzkum byl zároveň prezentován filipínskými médii a podpořil široce rozšířený názor na problém dětí migrantů jako problém matek. Řešením tak byla doporučení o zachování žen v domácnosti a prevence jejich migrace.

Tento výzkum i jeho výstupy jsou typickým příkladem stereotypizace jak předpokladů, tedy mateřské role, tak návrhů řešení, které jsou nerealizovatelné. Nejenom rodiny těchto migrantek, ale i samotný stát potřebuje tyto ženy, aby odcházely za prací. Proto jsou taková doporučení k ničemu.

3.6.1.1.2 Výzkum Umut Erel

Oproti tomu výzkum, který provedla Umut Erel mezi odrostlými potomky tureckých migrantek, předchozí závěry problematizuje. Erel provedla rozhovory se ženami, které době svého dětství zůstaly v Turecku, zatímco jejich matka následovala otce do Německa. Většina respondentek popsala své dětství jako šťastné. Péče o dítě je ve venkovských částech Turecka standardně věcí širší rodiny, aby se matka mohla podílet na práci v zemědělství. Děti jsou tedy

po odchodu matky obklopeny láskou a péčí ostatních členů rodiny. Erel odkazuje výsledky svého kvantitativního šetření k teorii Barbary Tizard, která říká, že odloučení matky od dítěte nemusí nutně traumatizovat dítě. K tomu dochází jen v případě, že dítěti není poskytnuta dobrá péče a pokud nevěří člověku, který o ně pečuje. (Erel, 2002, s. 136)

Erel mluví o tom, že tradiční přístup k roli matky, jako jediné zodpovědné za štěstí dětí, ve všech případech vede k obrovskému tlaku na ženu, jež je nucena ponechat děti v péči někoho jiného. Ženy často rozlišují u koho nechají své děti v péči, zda to bude rodina manžela, nebo jejich vlastní. Většina žen preferuje dítě ponechat spíše u své vlastní matky než u rodiny manžela. Tyto závěry platí převážně u Filipínek či žen ze Střední a Jižní Ameriky. V muslimské domácnosti je výchova starších dětí vždy v kompetenci otce.

3.6.1.2 Role matky

Matky, které musely opustit své děti, vyjadřují nepřekonatelný pocit viny a lítosti. Oproti mužům jsou ženy, které migrují bez svých dětí, hodnoceny ostatními lidmi v souvislosti se svou mateřskou rolí. Mateřství je sociální role, která je vysoce regulovaná společností a kulturou. Normy, pravidla a z nich plynoucí očekávání týkající se mateřství se však mohou lišit kulturu od kultury. (Erel 2002, s. 140) Je třeba si proto uvědomit, že mateřství není biologicky předurčeno, ale je historicky a sociálně konstruováno (Hondagneu-Sotelo a Avila 1997, s.549). Při analýze transnacionálního mateřství je proto třeba nejdříve oddělit stereotypizované představy o mateřství, které mohou ovlivňovat výstupy. Transnacionální mateřství nabourává tradiční představy o mateřství, založené na předpokladu, že matka a dítě mají být spolu na jenom místě. Blízkost matky a dítěte je v tradičním pojetí mateřství klíčová. V případě transnacionálního mateřství je tedy potřeba přehodnotit univerzální předpoklad, že matka je jediná zodpovědná za výchovu svých dětí. I při dekonstrukci role

matky je však třeba mít stále na paměti, že dlouhodobé odloučení od dítěte je pro matku nejvyšší obětí. (Erel 2002, s. 140)

3.6.1.3 Transnacionální rodina

Transnacionální rodina je rodina, jejíž členové žijí na území různých států, ale kteří sílí zároveň silné vazby kolektivní podpory a jednoty. Podle Asis et al je transnacionální rodina strategickou adaptací na proměňující se sociální, ekonomické a politické podmínky globalizujícího se světa. (Asis et al. 2004, s. 199)

Jak ukazují následující výzkumy i přes vzdálenost dělící matku a dítě může být zachována rodičovská funkce. Ačkoliv uspořádání, významy a priority mateřství v transnacionální podobě se zcela zásadně odlišují od obecně přijímaných zvyklostí.

3.6.1.3.1 Materializace lásky

Typickým příkladem transformace rodičovské role je tzv. „materializace lásky“. Pomocí peněz a dárek nahrazuje matka svou přítomnost u dětí. Arlie Hochschild, Uma Devi a Lisy Isaksen provedly výzkum u komunit v Kerale v Indii, odkud většina rodičů odjíždí pracovat do států Perského zálivu. Děti rodičů, kteří opakovaně odjíždějí pracovat na dlouhé měsíce do zahraničí, jsou podle ředitele místní školy více nezávislé, což není vždycky dobré, podle něho už tyto děti ztratily důvěru v dospělé. (Hochschild 2006, s. 8) Některé děti se také cítí u rodiny, která se o ně stará jako na návštěvě. Mohou mít dojem, že jejich matka posílá jeho pečovateli dárky výměnou za to, že se o něj postará. Samy pak přemýšlí zda je gesto lásky od jejich pečovateli upřímné nebo zda to je jen služba pro jejich matku.

V případě, že matka nechá dítě v péči někoho jiného, objevují se dle Hochschild et al dvě možné situace. V prvním případě se o dítě začne starat jiná osoba, která převezme roli matky ve smyslu primární osoby, k němuž má dítě emoční spojení. V druhém případě si matka zachovává postavení matky, nicméně její přítomnost u dítěte nahrazují materiální symboly. (Hochschild et al 2006, s. 11)

Pierrette Hondagneu-Sotelo a Ernestine Avila si u žen ze Střední a Jižní Ameriky, které pracují ve Spojených Státech, povšimly že jejich mateřská role se transformovala na to, aby svým dětem poskytly dostatečné materiální zabezpečení, což je tradičně chápáno jako mužská role v rodině. Matky si přejí svým dětem opatřit lepší výživu, oblečení a dobré vzdělání. Přestože si uvědomují obrovské emoční ztráty, snaží se zachovávat svůj vztah k dětem alespoň skze telefonáty a pravidelnou korespondenci. Pokud to jde, cestují za svými dětmi. (Hondagneu-Sotelo a Avila 1997, s. 562)

Koncept transnacionálního mateřství připouští poměrně nečekanou věc a to, že některým matkám tato situace vyhovuje. Ne snad že by chtěly, aby k odloučení došlo, ale jakmile tato situace trvá, už si na ni zvykly a adaptovaly se. Některé matky si už nepřejí, aby se za nimi děti přestěhovaly. Je to proto, že nechtějí, aby jejich vlastní děti zakoušely stejnou diskriminaci kvůli původu nebo neznalosti jazyka. Chtějí pro své děti, aby vystudovaly dobrou školu a měly dobrou práci v zemi původu. Pokud by samy chtěly migrovat, jedině v případě, že budou dostatečně kvalifikované, aby nemusely pracovat jako jejich rodiče.

3.7 Mezinárodní sňatky

Podstatnou roli v migraci žen vždy hrály svatby. Sňatek je jednou z možností ženy, jak se dostat do jiné země. I dnes je možnost provdat se do ciziny ženami bohatě využívána. V následující kapitole se podíváme na různé příklady mezinárodních sňatků. Sňatek mezi lidmi stejného původu, kteří žijí každý v jiné zemi. Nebo sňatky, dojednané přes komerční seznamovací agentury za nezanedbatelný poplatek.

3.7.1 Emigranti

Výzkumy ukazují, že imigranti, nebo dokonce potomci imigrantů mají tendenci hledat životního partnera v zemi svého původu. Na mezinárodní sňatky osob stejného původu se zaměřím v následující kapitole.

3.7.1.1 Vietnamský emigrant v USA a vysoce vzdělaná nevěsta

Sociolog Hung Cam Thai (2002) z Univerzity v Berkeley na základě svého výzkumu sňatků mezi vietnamskými emigranty (Viet Kieu) a Vietnamkami, velmi čtivě charakterizuje motivaci obou stran pro sňatek.

Nejdříve představuje demografické pozadí celého problému. Pro situaci, jež ve Vietnamu po válce nastala, se v demografii používá pojem „double squeeze“, tedy počet mužské populace je snížen ze dvou důvodů. Nejdříve vysoká mužská úmrtnost během Vietnamské války a následně masová emigrace, především mužů, způsobila vyšší poměr žen vůči mužům ve Vietnamu. Naopak v emigraci (v Austrálii nebo ve Spojených Státech) je více mužů a žen je nedostatek.

Hung Cam Thai zpovídal 69 párů, z nichž 80% mužů bylo dělníků za nízkou

hodinovou mzdu, případně v krámcích svých soukmenovců za nezdaněnou mzdu. Ženy přivdané do západní země z Vietnamu měly ze 70% VŠ diplom. Thai shrnuje tím, že tito muži mají pro lidi žijící ve Vietnamu vysoký mezinárodní status emigranta v USA, zatímco lokálně, tedy v USA, jsou na samotném dně sociálního žebříčku. Thai uvádí, že často pracují na přesčasové úvazky za nejnižší mzdu, což je po odeslání remittancí, dostává hluboko pod hranici chudoby. Ženy, které zpovídal, byly z velké většiny z dobré rodiny, s vyšším vzděláním. Toho dosáhly díky penězům, jež jim posílal někdo z příbuzenstva.

Očekávání.

Vietnamský emigrant (Minh) pracující jako pomocný kuchař v čínské restauraci ve státě Washington, USA vystudoval pouze střední školu. Po celou dobu své emigrace pracuje v nízké hodnocené práci (finančně i sociálně) a díky dlouhým směnám v práci nemá možnost najít si partnerku. Dle jeho slov by ale o něj ani žádná vietnamská emigrantka nestála. Proto se rozhodne si ženu „koupit“. Manželka, kterou si našel ve Vietnamu je vysoce vzdělaná a výrazně starší než je pro neprovdanou ženu ve Vietnamu přípustné.

Vysoce vzdělaná žena nechce muže žijící tak jako ona ve Vietnamu, chce někoho, kdo žije v zámoří v moderní zemi, který by ji respektoval více než muži doma, kteří jsou pořád ještě svázáni tradicemi. Přesně opačně uvažuje budoucí manžel. Ten chce ženu z Vietnamu právě proto, že bude splňovat jeho představu tradiční ženské role. Bude zachovávat tradice, v něž on stále věří a které už v americké kultuře naprosto vymizely. Také dodává, že potřebuje respekt od své ženy. Při svém velmi nízkém statusu chce, aby ho alespoň někdo respektoval.

Připomíná, že Vietnamky v emigraci se často ohlíží po mužích, kteří vydělávají více peněz a Vietnamci pro ně nejsou dost dobří. To je důvodem mnoha

rozvodů v emigraci.

Tyto transnacionální sňatky bývají často dohodnuté rodinou. Ženichové přiznávají, že je možnost hledat si nevěstu doma napadla až když jim to navrhla rodina. Naproti tomu nevěsty z Vietnamu udávají větší aktivitu při hledání manžela s řad emigrantů. Jak ale tyto ženy uvádí, není možné se jen tak seznámit na veřejném místě. Mají strach z toho, aby nevypadaly jako prostitutky. Muži se zase bojí, aby nebyli využiti k emigraci. Proto také přihlíží k tomu, zda nevěsta pochází z bohatší rodiny, která by už byla sponzorována někým ze zahraničí.

Rozdíly v očekávání a představách o manželství v těchto transnacionálních manželstvích ústí v manželské rozepře mezi manželi. To může mít několik výsledků. Za prvé může Minh upustit od svých představ tradičního manželství a následovat „feministickou revoluci“. To je velmi nepravděpodobné a dojde k tomu jen u minima párů. Jiným řešením může být to, že manželky dají svým manželům respekt, který požadují. A ve jménu rodiny a dobrých příbuzenských vztahů se podvolí představám svého muže. Jediným rozdílem však bude to, že ve svém okolí (USA) naleznou více pochopení a podpory než by tomu bylo doma ve Vietnamu. Ačkoliv je ale ve společnosti, kde žijí, normální opustit muže, který je nebere rovnoprávně, nikdy si nedovolí se svým mužem rozvést. Vietnamská tradice má na ženy pořád obrovský vliv. Rozvod se stále považuje za stigma, jež si nedovolí na sebe a svou rodinu uvrhnout. (Thai 2002: 252-3)

3.7.1.2 Preference partnera u druhé generace

Obecně předpokládá, že se transnacionální vazby u druhé generace postupně vytrácejí. Díky tomu, že potomci migrantů už žijí celý život v nové zemi a do země původu svých rodičů jezdí maximálně na návštěvy, jsou také jejich sociální vazby převážně v zemi, kde žijí.

Gabby Strassburger (in Faist a Özveren 2004: 211) však dokazuje, že i přesto mohou být transnacionální vazby druhé generace poměrně silné. Strassburger provedla výzkum u Turecké menšiny v Německu, u nichž analyzovala jejich sňatkové chování. Na základě statistických dat, sestavila procentuální zastoupení mezinárodních sňatků u všech sňatků druhé generace. Přes polovina sňatků jak u žen tak mužů byla transnacionálních, tedy s partnerem z Turecka. Strassburger připouští demografický fakt, že mezi emigranty je mužů téměř dvakrát více než žen, na základě čehož se dá vysvětlit transnacionální sňatek muže s nevěstou z Turecka. Častým vysvětlením bývá to, že muž, který v Německu vyrostl, nechce za manželku emancipovanou dívku, která je více Evropankou než Turkyní. Dalším obecně přijímaným vysvětlením je to, že jsou tato manželství domluvená rodinou a na snoubence je vyvíjen rodinný nátlak. To je zároveň jediným možným vysvětlením pro sňatek dívky žijící v Německu s mužem z Turecka, podíváme-li se na problematiku pomocí stereotypů. John Lievens, jenž studoval sňatkové preference turecké menšiny v Belgii, však přichází se zajímavým kulturologickým vysvětlením. V turecké společnosti je patrilokalita tradiční formou post-maritální rezidence. Jinými slovy novomanželé se z pravidla stěhují k rodině manžela. Tam je novomanželka pod dohledem své nové rodiny, konkrétně tchýně, a musí se nové rodině přispůsobit. Pokud se však rozhodne provdat za muže z Turecka, tak v první řadě ukáže, že jí na komunitě Turků a jejím rozšiřování záleží. Ale zároveň se také vyhne povinnosti sestěhovat se k rodině manžela. Také se díky tomu, že není obvyklé, aby manžel žil s rodinou své ženy, mohou odstěhovat na nové místo mimo přímý dosah i vlastní rodiny. (Lievens 1999, s. 728 in Strassburger 2004, s. 219) Strassburger dodává, že nedostatek náhledu na problematiku transnacionálních sňatků očima žen, dochází k démonizaci přistěhovalecké komunity a utvrzování se v tom, že tyto sňatky jsou vynucené rodinou. Jak ale dokládá výsledky svého kvalitativního šetření, rozhodnutí o svatbě je hlavně individuální jak u mužů tak u žen, kteří se do svého partnera zamilovali během prázdnin v Turecku. Díky transnacionálním sňatkům se mohou utvrdit

transnacionální vazby rodičů anebo vznikají nové, silnější vazby, které si vytváří druhá generace sama. (Strassburger 2004, s.230)

3.7.2 Obchod s nevěstami

Koncept svateb na objednávku je poměrně starý. Zatímco dnes se používá pojem mail-order brides (poštou objednané nevěsty), počátkem století se hovořilo o tzv. picture bride²², (nevěsty z obrázku). Mail-order bride je označení, často s negativní konotací, pro ženu, jejímž záměrem je vdát se do zahraničí, většinou do bohatší země.

Označení mail-order (objednané poštou), odkazuje k dřívější praxi seznamovacích agentur, kdy ženy, usilující o sňatek s cizím státním příslušníkem daly své foto do katalogu, podle něhož si muž hledající manželku vybral a objednal. V současné době je nabídka potenciálních manželek umístěna na internetových stránkách.

Mezi země, jež odkud pochází nejvíce nevěst, patří Čína, Indonésie, Malajsie, Filipíny, Rusko, Jižní Korea, Thajsko, Ukrajina a Vietnam.

Státy, kam se nevěsty nejvíce přivádávají, jsou Německo, Japonsko, Taiwan, Thajsko a USA (Pettman 2005, s. 678).

---

22 Začátkem 20. století japonské a korejské imigranty na Havaj a na západním pobřeží USA, díky nedostatku žen (poměr mužů byl 4:1), posílali dohazovačům v Koreji a Japonsku svoje fotky a doporučení. Často neměli k dispozici aktuální fotku, a tak posílali velmi staré portréty nebo úplně cizí fotografie. Fotografie od potenciálních nevěst a ženichů spároval dohazovač a nevěsta byla poté legálně poslána do USA, aby se vdala za emigranta, nyní už amerického občana (do r. 1924 bylo poměrně snadné dostat americké občanství). S přijetím Immigration act v roce 1924 končí i období tzv. nevěst z obrázků. (Wikipedia, heslo picture bride)

3.7.2.1 Motivace

Na počátku analýzy nevěst na objednávku je třeba si položit otázku, co pohání tento byznys. Reklamní brožurky seznamovacích agentur i mediální mainstream mají jasnou odpověď: věčná touha lidského jedince po lásce a manželství. Pro začátek zkusím vymezit motivaci obou stran k tomu oženit se či vdát se za naprosto neznámého člověka.

3.7.2.1.1 Rétorika agentur

Dle Lisy Simons (in Kelson a DeLaet 1999, s.129) diskurz, jež pohání tento byznys užívá argumentaci tohoto typu: muži jsou nespokojení s americkými ženami díky jejich postojům. Feministické hnutí způsobilo v zemi nesmírné sociální škody. Poškodilo nejen muže, kteří teď nemohou najít manželku, ale i ženy, jež si vybrali kariéru namísto role manželky. Simons analyzuje katalogy a webové stránky zabývající se seznamováním amerických mužů a Filipínek za účelem manželství a pokouší se o dekonstrukci toho, jaký je obraz exotické ženy u západních mužů. Reklamy popisují Filipínky jako věrné, poslušné a exotické, dále dodávají, že jsou malinké, vyjímečně feminní a většinou panny. Dochází tak ke zvýraznění koloniálního a rasistického obrazu, asijská žena je tak exotická a sexuálně dostupná. (Pettman 2005, s. 678)

3.7.2.1.2 Meze výzkumu

Nicole Piper poukazuje na to že studium mezinárodních sňatků se omezuje na hledání motivace muže a ženě se upírá jakákoli rozhodovací role, je jen nevěstou, což je jediná role, která se zkoumá. Piper poukazuje na to, že identita nevěst je rozmanitější než jak si výzkumníci připouštějí. Některé tyto ženy jsou například matky. Klasický je přístup výzkumníků, nebo možná spíše výzkumnic, k nevěstám jako pasivním obětem obchodu s nevěstami. Ženy jsou

chápany jako ty, které o svatbě nerozhodují, a které byly do situace, kdy si manžela hledají v jiné zemi donuceny chudobou. To je také hlavní důvod, proč se chtějí provdat do zahraničí. Nemusejí to však být pouze ekonomické důvody, kvůli nimž se tyto ženy chtějí provdat do zahraničí. Tyto ženy se také vdávají z neekonomických důvodů, například v touze zažít dobrodružství, jinou kulturu, utéci z nepříjemných rodinných poměrů, kvůli rozchodu a nebo (na to přeci nejde zapomenout) kvůli lásce. (Piper 2003, s. 462)

3.7.2.2 Demografické zdůvodnění

Demografické údaje některých zemí hovoří o jasné nerovnováze mezi počty žen a mužů. Populační fond OSN dokonce hovoří o chybějících 100 milionech dívek díky prenatalní selekci potomstva. Jen v Číně se jedná o 40, 1 miliónů a v Indii o 39,1 miliónů žen a dívek. Důvodem pro to je výrazná preference chlapců a požadavky na vysoké věno (UNFPA 2006, S. 24).

Čína je zatím překvapivě mezi zeměmi vyvážející své nevěsty, velmi brzy se ale pravděpodobně tento trend obrátí a Čína začne nevěsty dovážet. V rámci Číny je patrný trend hledání si partnerky na venkově, který pohání vnitročínskou svatební migraci.

Na druhou stranu existují země s opačným problémem, tedy větším počtem žen oproti počtu mužů, např. Ruská federace. Důvodem pro to může být špatný zdravotní stav mužské populace (průměrný věk dožití je u žen 71 let, u mužů 58 let), díky rozšířenému alkoholismu a hlavně vysoká emigrace mužů za prací od počátku 90. let. Dnes je podle populačního fondu OSN v Ruské federaci 88 mužů na 100 žen, tedy o 10 milionů žen více. Tato nerovnost se zvyšuje s věkem.

3.7.2.3 Seznamování přes Internet

Seznámení s potenciálním partnerem přes Internet je snadnější, přístupnější, nikoliv však levné. Podle Chittenden je jen na Internetu přes 600 agentur umožňující seznámení se ženou z Ruské Federace. Některé z těchto agentur mají k dispozici až 25 tisíc potenciálních nevěst. Způsobů, jakým se dá zkontaktovat s ženou, jejíž tvář muž najde na webových stránkách seznamovací agentury, je více. Většina serverů je provozována za účelem zisku²³. O finanční ziscích, jaké může mít seznamování za úplatu, si lze udělat představu na základě následujících cen. Obecně se dá říci, že za určitý poplatek (10 USD), dostane muž kontakt na dívku. Seznamovací agentury mají samozřejmě výhodné nabídky, jako je roční předplatné (\$120) nebo další nabídky, například překlady dopisů a simultánní překlady konferenčních hovorů (\$6/min) a podobně. Ruské nevěsty totiž anglicky neumí vůbec, nebo jen velmi omezeně. Dalším lákadlem seznamovacích agentur jsou tzv. „cesty lásky“ (love boat, love tours), které pořádají několikrát za rok (v roce 2000 to bylo 56 krát). Cesta lásky, jež přijde na 3000-5000 USD, zahrnuje zpáteční letenku, ubytování na 14 dní v luxusním hotelu, jídlo a spoustu společenských událostí. Na každé z těchto social events, se muž může seznámit s budoucí ženou a promluvit si s ní osobně, nebo prostřednictvím překladatele. Vzhledem k poměru mužů vůči ženám při těchto příležitostech, 60 mužů na cca 1000 žen, je jejich úspěšnost jasná. Nicméně někteří muži jsou nepoměrem natolik zaskočení, že si nevyberou. Podle Chittenden tyto potenciální ruské nevěsty utrací velkou část svého platu za oblečení, aby zaujaly na této akci na první pohled. Nutno dodat, že základním aspektem ruského ženství je vypadat velmi feminně. Pokud si ženich vybere manželku během cesty lásky, dostává ještě EZ-DO-IT Fiancée visa kit, tj. bonus vyřízení víz a formalit pro nevěstu „zdarma“.

---

23 Existují však i webové stránky, kde do zámoří šťastně provdaná žena, informuje potenciální nevěsty i potenciální ženichy a zároveň jim umožňuje seznámení:
<http://www.womenrussia.com/>, <http://www.zamuzh.com/anketa/>,

Podle Rybakovského a Ryazantseva (2005) je migrace žen z Ruské federace za účelem manželství separátní migrační proud. Každý rok emigruje ze země 10 až 15 tisíc žen na „snoubenecká víza“(fiancée visas)

Valerie J. Chittenden se své případové studii věnovala ruským nevěstám na objednávku velmi detailně. Potvrzuje hypotézu o nedostatku mužů v zemi. V souvislosti s tím poukazuje na fakt, že v ruské společnosti je nejdůležitějším cílem každé dívky se co nejrychleji vdát. Jestliže je běžným věkem pro svatbu 18 let, dvadvacetiletá dívka je už považována za starou pannu, která se už nikdy nevdá. Některé ženy se proto ani nemohou vdát, není za koho. Na webových seznamkách je i mnoho rozvedených žen se závazkem. Za rozhodnutím vdát se do zahraničí musí být i jiný důvod. Důvod proč se rozhodly inzerovat uvádějí Rusky to, že se k nim Rusové chovají jako k věcem, že kouří, pijí, nedbají na svou hygienu a nezajímají se o jejich potřeby. (Chittenden 2000, s. 3-4)

Profil muže, který se rozhodl kontaktovat ruskou nevěstu, je bílý, vzdělaný muž, v průměru 37 let, konzervativní a unavený ze západních žen posedlých kariérou²⁴. Ruské ženy jsou podle těchto mužů více feminní a více tradiční.

Proč však preferují tyto muži Rusky před ostatními národnostmi? Rusky jsou prý více vzdělané a zralejší než asiátky. Hlavním důvodem, jak jeden z dotázaných trefně vystihl, je to, že „ruské ženy mají evropskou tvář a trpělivost jako asiátky“(Chittenden 2000, s.4)

3.7.2.3.1 Po svatbě

Po svatbě čelí tyto značně nesourodé páry mnoha komplikacím, které si před tím nepřipouštěly. Kromě zásadních komunikačních problémů, konkrétně

---

²⁴ Chittenden uvádí že tyto muži jsou frustrováni americkou „dating scene“ takže asi nejsou pro západní ženu dost dobří...

nevěstiny neznalosti ženichova jazyka, jde o řadu kulturních rozdílů. Valerie Chittenden jako příklad uvádí vaření. Na přání manžela novomanželka musí trávit nějaký čas s tchýní, aby se naučila vařit americkou stravu, neboť ruskou stravu manžel většinou dlouhodobě neakceptuje. (Ibid. s. 6) Některé ženy s sebou berou i děti z předchozího manželství, což může způsobovat další nedorozumění.

Obě strany se sňatkem dostávají do velmi zranitelného postavení. Muži mohou být využiti ekonomicky. Chittenden uvádí několik případů, kdy žena manžela opustila ihned po svatbě a nebo kdy byl manžel ještě připraven o velkou finanční sumu. Nicméně postavení, do kterého se dostává novomanželka, je mnohem zranitelnější. V nové zemi, kde nikoho nezná a neumí místní jazyk je velmi lehce zneužitelná manželem. Ten může zneužít jak svého postavení manžela, tak toho, že žena nezná svá práva a hrozit jí deportací či vězením, pokud mu nevyhoví. V zemích, kam se nevěsty na objednávku přivádávají, se čas od času medializuje případ zneužití nebo domácího násilí na těchto nevěstách. Rozsah tohoto problému je však stejně jako u zneužívání pracovníků v domácnosti naprosto nevysledovatelný. Díky tomu, že se odehrává v rámci privátní sféry, je pro výzkumníky i nevládní organizace většinou skrytý. Ale je třeba uvést, že státy nejsou až tolik bezmocné v souvislosti s fenoménem nevěst na objednávku.

3.7.2.4 Migrace do Koreje

Na migraci nevěst z Kambodže a Vietnamu si můžeme ukázat, jak mohou imigrační a emigrační politiky ovlivnit sňatkový byznys tak, aby nedocházelo k tolika případům zneužití.

3.7.2.4.1 Kambodžské nevěsty

Chris Lom (2009) popisuje současnou situaci v Kambodži, kde se vláda rozhodla pozastavit všechny nové sňatky mezi Kambodžankami a muži jiných národností. Ukazuje tak, že se některé nejchudší asijské země obávají zneužívání žen, které se díky zprostředkovatelům provdaly do zahraničí. Po Vietnamu, jenž už zakročil proti některým nelegálním zprostředkovatelům manželství, jde o další zemi, jež k tomu byla donucena množícími se medializovanými případy vykořisťování a zneužívání provdaných žen.

Zájem o nevěsty z Kambodže mají především Korejci²⁵ a to převážně farmáři nebo dělníci pracující v manuálních profesích. Jejich příjem patří v Koreji spíše mezi nižší, mají středoškolské vzdělání a bývají mnohem starší než nevěsty, které hledají. Cena, kterou tito muži za nevěstu zprostředkovateli zaplatí, se pohybuje na černém trhu mezi 5-20 tisíci dolary (jejich měsíční příjem bývá 2-3 tisíce dolarů). Většina žen, které jsou provdány do zahraničí, jsou chudé a s nízkým vzděláním či jsou úplně negramotné. (Lom 2009, s.2)

Chris Lom navrhuje takzvané orientační programy pro každou dívku provdávající se do Koreje, které by se uskutečnily ve spolupráci s neziskovými organizacemi a zahrnovaly by i školení v korejštině. Dále vidí řešení ve zvyšování povědomí o nástrahách manželství s cizincem ve venkovských oblastech Kambodži, konkrétně ve školách a vyvolání veřejné debaty na toto téma.

---

25 Největší destinací pro zprostředkované sňatky je však v této oblasti spíše Taiwan. Důvodem proč si v Kambodži hledají manželky převážně Korejci, může být vazba Jižní Koreje na Kambodžu v podobě poskytované rozvojové pomoci a velké komunity Korejců (3000 lidí) v Phnom Penhu a Siem Reapu.

3.7.2.4.2 Vietnamské nevěsty

Každý rok se do Koreje provdá na 12 tisíc Vietnamek, (Kambodžanek bylo předloni 1760), většina z nich pochází z venkovských oblastí delty Mekongu v Jižním Vietnamu. Důvodů pro výběr Korejců, a ne například Taiwanců, za manžely uvádí korejský profesor Kim Hyun-jae z Youngsanské univerzity hned několik. Hlavní důvody vidí ve velmi nízkých příjmech v porovnání s městem a ve větším počtu žen, protože muži odešli do měst. Zároveň také uvádí větší kulturní otevřenost jihovietnamek ke sňatku s cizincem oproti ženám ze severu Vietnamu nebo nadšení pro blyštivý životní styl herců z korejských telenovel. Taiwan na základě opakovaných případů domácího násilí a podezření z obchodu s lidmi, zpřísnil podmínky pro získání taiwanského občanství pro nevěsty ze zahraničí.²⁶ Jižní Korea pod zvýšeným mediálním tlakem podnikla v nedávné době také kroky směrem k větší integraci nevěst ze zahraničí. Například ve spolupráci s neziskovou organizací Women Migrants Human Rights Center zřídilo Ministerstvo pro gender, rovnost a rodinu linku důvěry, která je k dispozici nonstop po celý rok v šesti jazycích (včetně vietnamštiny).

Manželství emigranta s partnerem ze země původu bývají mnohem pevnější než sňatky dohodnuté přes placeného zprostředkovatele. Pozice, do které se nevěsta dostává, není tak zranitelná jako v případě komerčního seznamování. Zásadním rozdílem je totiž to, že v prvním případě jsou nevěsty chráněny transnacionálními vazbami a to v tom smyslu, že přes rodinu a rodinné přátele nebude jako životní partner doporučen člověk, jemuž se nedá důvěřovat. Oproti tomu anonymita webových seznamek umožňuje lidem s agresivními sklony, asociálům nebo deviantům využít naivitu žen získat ji plně do své moci, infiltrace organizovaného zločinu angažující se v obchodu s lidmi do seznamování nejsou výjimkou.

---

26 Počet Taiwansko-Vietnamských sňatků tak klesl z 13tis v roce 2000 na 3 tisíce v roce 2005.

Migrace za účelem manželství je zajímavým fenoménem migrace žen. V době, kdy je jasně preferována dočasná migrace, a přístup k občanství je značně ztížený, jsou to jakási zadní vrátka k trvalému pobytu a statusu občana. Pokud však manželství ztroskotá, bývá rozvodové řízení poměrně komplikované vzhledem k rozdílným právním systémům obou zemí. Někdy dochází v rámci hádek o děti i k extrémním případům únosu dětí, kdy ten z rodičů, kterému nebylo dítě soudem přiděleno, unese dítě do své země. To je jeden z velmi mála případů, kdy se problém mezinárodních sňatků dostane do sdělovacích prostředků. Tyto případy také ukazují nepřipravenost některých legislativ a chybějící bilaterální dohody ohledně transnacionálních rodinných soudních tahanic.

3.8 Stinná strana migrace žen

Největší podíl na literatuře o ženách migrantkách mají stále studie o obchodu s lidmi, konkrétně studie o nucené prostituci a „obchod s bílým masem“. Nejdříve jsem se tímto tématech nechtěla zabývat, s tím, že v názvu své práce vymezím, že mi půjde jen o dobrovolnou migraci. Po zpracování tématu mezinárodních sňatků a migrace pracovníků v domácnosti však musím říci, že obě tyto skupiny se s obchodem s lidmi prolínají, jak nevěsta tak pracovnice v domácnosti může skončit jako vykořisťovaná. Hranice je velmi tenká. Obchod s lidmi je jen druhou stranou téže mince. Jakási temná stránka migrace a globalizace.

Otevření hranic a mezinárodních trhů způsobil nejen zvýšení pohybu kapitálu, zboží a práce přes jednotlivé hranice, ale i ke globalizaci organizovaného zločinu. Tyto transnacionální organizace dnes pracují také díky pokroku v informačních technologiích vykazují dle OSN největší nárůst ze všech kriminálních činností právě u obchodu se ženami (UNFPA 2006). Většina obětí těchto struktur jsou právě migranti hledající lepší život v zahraničí, kteří

naletěli na sliby o normální práci. Větší omezení imigračních politik snižuje možnost legálního vstupu do země a tím vhání potenciální migranty do rukou převaděčů²⁷ a obchodníků s lidmi.

3.8.1 Obchod s lidmi

OSN (2000) definuje obchodování s lidmi poměrně široce jako:

“najímaní, přepravování, přechovávání, nebo přijímání osob na základě vyhrožování, použití síly či jiných forem nátlaku, pomocí únosu, podvodu, lži či zneužití moci nebo bezbrannosti osoby, případně poskytování či přijímání finančních prostředků či jiných výhod k získání souhlasu osoby, která má v moci jinou osobu, s úmyslem tuto osobu zneužívat. Zneužíváním se mimo jiné rozumí využívání jiných osob k prostituci či jiným formám sexuálního zneužívání, nucená práce či služby, otroctví či praktiky podobné otroctví, útisk nebo odnímání orgánů.” poskytování či přijímání nebo pomocí předání nebo přijetí plateb či výhod, a to za účelem získání souhlasu osoby mající kontrolu nad jinou osobou.” (Agis 2007, s.16)

Běžným předpokladem obchodu s lidmi bývá to, že fundamentálním elementem obchodu s lidmi je nelegální vstup. Většina lidí, kteří spadají do této široké definice, se ale do země dostali legálně. Dalším stereotypem je to, že pokud vyslovil pracovník v určitém momentě souhlas s nabízenou prací, nemůže být v situaci nucené práce. Motivace k migraci, hlavně polarizace na dobrovolnost a nedobrovolnost, se jeví ve světle obchodu s lidmi jako naprosto zavádějící výzkumná kategorie.

---

²⁷ Obchod s lidmi je často zaměňováno s pojmem převaděčství. Oproti obchodu s lidmi je převaděčství založeno na souhlasu a vztah mezi převaděčem a migrantem končí v momentě dosažení cíle.

3.8.2 Nucená práce

Obchod s lidmi se často nesprávně považuje jen za záležitost nucené prostituce žen a obchod se ženami. Daleko častějším typem obchodu s lidmi je však obchod s lidmi za účelem nucené práce. Mezinárodní organizace práce (ILO) definuje nucenou práci pomocí šesti charakteristik (přítomnost alespoň jedné z nich už splňuje vymezení nucené práce (Agis 2007, s. 17)

1. Fyzické či sexuální násilí nebo jeho hrozba
2. Omezení svobody pohybu
3. Dlužní otroctví
4. Zadržování odměny za práci či odmítnutí jejího vyplacení
5. Zadržování cestovních či jiných identifikačních dokladů
6. Vyhrožování udáním příslušným orgánům

Na těchto indikátorech je vidět, že do nucené práce spadá výrazná část migrujících pracovníků. Například dlužní otroctví je poměrně běžnou praxí zprostředkovatelských agentur. V případě domácích pracovníků je poměrně běžné omezení svobody pohybu nebo kombinace ostatních složek²⁸.

Výzkum Anti-Slavery organization²⁹ provedený místními neziskovými organizacemi a univerzitami ve Velké Británii, Irsku, Portugalsku a České republice týkající se nucené práce odhalil čtyři základní důvody, proč dochází k obchodu s lidmi za účelem nucené práce. Prvním aspektem je izolace pracovníků od majoritní populace a jejich záměrné udržování v neznalosti vlastních práv a místního jazyka. Zprostředkovatelské agentury záměrně

---

28 Ve státech Perského zálivu běžně zaměstnavatel zadržuje cestovní doklady pomocnic v domácnosti po celou dobu pracovního pobytu.

29 Výzkum trval 6 měsíců a spočíval v kvalitativním šetření mezi samotnými migranty, dále odborníky na problematiku, tedy těmi, kdo se mohou dostat do kontaktu s obchodovanými osobami a v neposlední řadě byl proveden i monitoring tisku.

vybírají ty, kteří neznají jazyk cílové země, případně na pracovišti umísťují pracovníky různých národností. Častá změna pracovního místa a změny ubytování slouží také k tomu, aby byli pracovníci co nejvíce izolovaní a zranitelní. (Agis 2007, s.19-20) Druhým aspektem je složitost migračních a pracovně-právních norem. Komplikované zákony a úřední procedury zvyšují závislost migrantů na zprostředkovatelích práce a zaměstnavateli. Ti pak mohou pracovníky dále vydírat díky tomu, že migranti neznají svá práva a možnosti. Kriminalizace nelegálních pracovníků zároveň znemožňuje podkrytí a rozpletení systému, který na nich vydělává. Zneužívání pracovníci ze strachu z deportace, nebudou spolupracovat s těmi, kteří by jim mohli pomoci. (Agis 2007, s.23)

Třetím aspektem je hrozba násilím. Kromě záměrného rozšiřování fám zaměstnavateli a zprostředkovateli o možných sankcích za nepodvolení se nevýhodné pracovní situaci, je pod hrozbu násilím zařazováno i dlužní otroctví. Dlužním otroctvím se rozumí situace, kdy jedinec pracuje, aby splatil dluh či půjčku (za zprostředkování povolení, cestu apod.) a nedostává plat nebo dostává jen výrazně sníženou část mzdy. Hodnota práce, kterou vykonává je ale vyšší než peníze, které za ni dostává. Zaměstnavatel či zprostředkovatel si může například účtovat neúměrné částky za stravu či ubytování. Kontrola, kterou nad pracovníkem má zaměstnavatel nebo zprostředkovatel se váže i na životní podmínky, které pracovníkovi poskytuje, a narušování jeho soukromí. (Agis 2007, s. 25-26)

Poslední příčinu nucené práce výzkum identifikoval jako poptávku po levné pracovní síle. Proces ekonomické globalizace tlačí mzdy směrem dolů a způsobuje tlak také na uvolňování standardů práce. Nucená práce vyskytuje nejčastěji v odvětvích , která závisí na příležitostné a dočasné pracovní síle, jsou nízkopříjmová a mají dlouhé řetězce subdodavatelů. (Agis 2007, s. 28)

Díky komplikovanému systému subdodavatelů se nucená práce vyskytuje

dokonce i ve veřejném sektoru. Uklízečské práce, catering nebo práce pečovatelské, které jsou najímány přes agentury, mohou zahrnovat i nucenou práci. Studie Agis navrhuje řešení v této problematice prostřednictvím narušení tlaku ze strany spotřebitelů na nízké ceny a zároveň také doporučuje aby firmy převzaly zodpovědnost za vlastní řetězec subdodavatelů. (Agis 2007, s. 29)

Obchod s lidmi je běžnou součástí migračního procesu. Ačkoliv se výzkum soustředí převážně na sexuální otroctví, je třeba do problematiky zahrnout i ostatní formy zneužití a vykořisťování. Z 12,3 milionu nuceně pracujících celosvětově, se jedná o 56% žen a dívek v ekonomickém vykořisťování a 98 % komerčně sexuálně vykořisťovaných. Zneužívání a vykořisťování žen se nedá vysvětlovat primárně tím, že jde o ženy, ale spíše tak, že v procesu migrace se každý člověk stává extrémně zranitelný. Výše uvedenou analýzou jsem chtěla ukázat, že se obchod s lidmi týká mnohem většího počtu migrantů než se obecně předpokládá. Avšak zaměření výzkumu primárně na sexuální zneužívání omezuje poznání tohoto jevu jen na úroveň senzace.

Úhel transnacionální teorie a metodologie má také potenciál pomoci při objasňování sítě a struktury organizovaného zločinu, tak jako už pomohl při analýze transnacionálních teroristických sítí.

4 Závěr

Důvod proč jsem se zabývala migrací žen je fakt, že se jedná o globální trend. Takže je jisté, že dříve nebo později budou i v migraci do České republiky převažovat ženy. Zatím u nás ale dominuje mužská imigrace, což to je způsobeno charakterem naší ekonomiky. Poptávka po levné pracovní síle je zatím převážně z průmyslové výroby. Jakmile však Česká republika dokončí transformaci v postindustriální zemi, zvýší se i poptávka po ženské migraci. Už teď se některé aspekty diskutované v této diplomové práci objevují i u nás (např. více imigrantek mezi zdravotními sestrami) Tento jev je ale zatím veřenosti skrytý.

Cílem mé diplomové práce bylo otevřít problematiku žen v migraci a poukázat na některé aspekty, které se tohoto tématu týkají. Přístup, který jsem zvolila, tedy náhled prostřednictvím transnacionální teorie a genderové analýzy se ukázaly jako velmi vhodné. Dnešní výzkum migrace je s koncepty genderu i transnacionálním pojetím úzce spojený. Bez genderové optiky by nebylo možné některé problémy v druhé části práce ani identifikovat, totéž je možné říci o i transnacionalismu. Charakter současného globalizovaného světa klade požadavky i na společenské vědy. Dnes už není možné výzkum uměle uzavírat do hranic jednoho státu, obzvlášť v případě migrace, která se už svou podstatou vymyká hranicím jednotlivých zemí.

5 Použitá literatura

- AGIS 2007 *Obchod s lidmi za účelem nucené práce v Evropě. Souhrnná zpráva o situaci ve Velké Británii, Irsku, České republice a Portugalsku*. [cit. 21.3.2009]. Dostupné z:
http://www.strada.cz/download/files/AGIS_CZ_2007.pdf
- ANDERSON, B. 2000 *Doing the dirty work? The Global Politics of Domestic Labour*, Zed Books, s. 213
- ASIS, M.M.B.,HUANG, S.,YEOH, B.S.A. 2004 *When the light of the home is abroad: Unskilled female migration and the Filipino family*, Journal of Tropical Geography, Vol. 25, No. 2., Blackwell Publishers Ltd.
- BOYD, M.,GRIECO, E. 2003 *Women and migration: Incorporating gender into International Migration Theory*, [cit. 27.1.2009]. Dostupné z:
<http://www.migrationinformation.org/feature/display.cfm?ID=106>
- BUDIL, I.T. 2003 *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. 4.vydání. Triton
- CASAS, L.O.,GRASON, J.-P.2005 *The Feminisation of International Migration*, OECD s. 1-16 [cit. 27.1.2009]. Dostupné z:
http://ec.europa.eu/employment_social/employment_analysis/imm/imm_migr_wom05_oso_gars_en.pdf
- CASTLES, S., MILLER M.J. 2003 *The Age of Migration, Palgrave Macmillan, 3rd edition*, s. 338
- Definice migrace [cit. 12.1.2009]. Dostupné z:
<http://www.epolis.cz/page.php?id=28&location=&menu=first&idNotion=6>
- DONATO, K.M., GABACCIA, D.,HOLDAWAY, J.,MANALANSAN, M.,PESSAR, P.R. 2006 *A Glass Half Full? Gender in Migration Studies*, International Migration Review, Vol. 40, N.1, s.4-26
- EHRENREICH, B.,HOCHSCHILD, A.R. 2002 *Global woman, Nannies, Maids and Sex Workers in the New Economy*. Metropolitan Owl Book, S. 328
- EREL, E. 2002 *Reconceptualizing Motherhood: Experiences of Migrant Women from Turkey Living in Germany*, In: BRYCESON, D., VUORELA, U. (ed.) *Transnational Family: The European Frontiers and Global Networks*, Oxford: Berg. s. 127-146
- GIDDENS, A. 1999 *Sociologie*. 1. vydání. Praha: Argo.

- GRILLO , R. D. 2001 *Transnational Migration and Multiculturalism in Europe*, WPTC-01-08 Sussex, [cit. 19.3.2009]. Dostupné z: <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-01-08%20Grillo.pdf>
- GUARNIZO, L.E., SMITH, M.P., 1998 *The Localization of Transnationalism*, In GUARNIZO, L.E., SMITH, M.P (ed.) *Transnationalism from bellow*, New Jersey: Transaction Publishers, s. 3-34
- HAOUR-KNIPE, M. 2008 *Female Labour Migration and Gender Issues* in IOM World Migration Report 2008, s. 10-11 [cit. 20.3.2009]. Dostupné z: http://iom.int/jahia/webdav/site/myjahiasite/shared/shared/mainsite/published_docs/studies_and_reports/WMR2008/intro_WMR08.pdf
- HEERING, L., ERF, R., WISSEN, L. 2004 *The Role of Family Networks and Migration Culture in the Continuation of Moroccan Emigration: Gender Perspective*, Journal of Ethnic and Migration Studies, Vol.30, No. 2, s. 323-337
- HENIG, D. 2007 *Migrace*, ANTROPOWEBZIN 2-3/2007. ISSN 1801-8807 [cit. 9.3.2009]. Dostupné z: <http://antropologie.zcu.cz/index.php?clanek=823&static=webzin&webzin=912>
- Heslo picture bride [cit. 2.3.2009]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Picture_bride
- HIRT, T. 2005 Přednášky předmětu Problematika subkultur a marginálních skupin, Katedra sociální a kulturní antropologie, Plzeň
- HOLLIFIELD, J.F, BRETTELL, C. 2000 *Migration Theory: Talking Across Disciplines*. Routledge s. 304
- HONDAGNEU-SOTELO, P. 2005 *Gendering migration: Not for feminist only-and not only in the household*, CMD WP 05-02f, University of Southern California, s. 1-23
- HONDAGNEU-SOTELO, P., AVILA E. 1997 „I´m Here, but I´m There“: *The Meanings of Latina Transnational Motherhood*, Gender and Society, Vol.11, No. 5. s. 548-571
- CHITTENDEN, V.J. 2000 *Russian Mail Order Brides*, TED Case Study 487, American University Washington [cit. 19.3.2009]. Dostupné z: <http://www1.american.edu/ted/bride.htm>
- ISAKSEN, L., DEVI, U., HOCHSCHILD, A. 2008 *Global care crisis: Mother and child´s-eye view*. Sociologia, Jan., no.56, s.61-83.
- KELSON, G.A., DE LAET, D.L.1999 *Gender and Immigration*, Macmillian Press Ltd. London,

- KING, R 2002 *Towards a New Map of European migration*, International Journal of Population Geography, 8(2):89-106.
- LEVITT, P. 1998 *Social Remittances: A Local-Level, Migration-Driven form of Cultural Diffusion*. International Migration Review, Vol. 32, No. 4, s. 926-948
- LEVITT, P., SCHILLER, N.G. 2004 *Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society*, International Migration Review, Vol. 38, No. 3, s. 1002-1039
- LOM, Ch 2009 *Cambodia Clamps Down on Foreign Marriages*, Gender and Migration News, Is. 32, IOM, 02/2009
- LOM, Ch. 2009 *Foreign Marriages: Love and Money in Asia-Vietnamese Brides in Korea*, Gender and Migration News, Is. 32, IOM, 02/2009
- MASSEY, D.S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCCI, A., PELLEGRINO, A., TAYLOR, J.E. 1993 *Theories of International Migration : Review and Appraisal*. Population and Development Review, Vol. 19, No. 3. s. 431-466.
- MASSEY, D.S., ARANGO, J., HUGO, G., KOUAOUCCI, A., PELLEGRINO, A., TAYLOR, J.E 2005 *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millenium*, Oxford University Press, 2005 s. 375
- MEYERS, E. 2000 *Theories of International Immigration Policy – A Comparative Analysis*. International Migration Review, Vol. 34, N.4, s. 1245-1282
- OISHI, N 2002 *Gender and migration: An Integrative Approach*, WP 49, The centre of Comparative Immigration Studies, University of California, San Diego, s. 1-19
- PESSAR, P.R., MAHLER, S. J. 2001 *Gender nd Transnational Migration*, WPTC-01-20[cit. 19.2. 2009]. Dostupné z: <http://www.transcomm.ox.ac.uk/working%20papers/WPTC-01-20%20Pessar.doc.pdf>
- PESSAR, P.R., MAHLER, S.J. 2001 *Gender and Transanational Migration*, WPTC-01-20, Centre for Migration and Development, Priceton university s. 1-30 [cit. 9.1.2009]. Dostupné z:
- PETTMAN, J.J. 2005 *The export of women*, In, BAYLIS, J., SMITH, S. (ed.) 2005 *Globalization of World Politics*, 3rd edition, Oxford University Press, s. 745
- PIPER, N. 2003 *Wife or Worker? Worker or Wife? Marriage and Cross-Border Migration in Contemporary Japan*, International Journal of Population Geography, No.9, s. 457-469

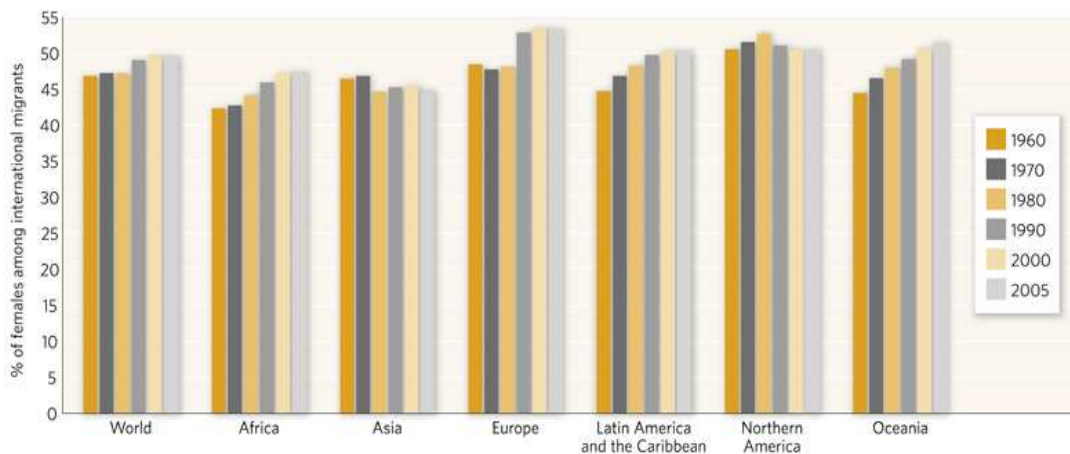
- PORTES, A. 1997 *Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities*, International Migration Review, Vol. 31, No. 4, s. 799-825
- PORTES, A. 2003 *Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism*, International Migration Review, Vol. 37, No. 3, s. 874-892
- RYBAKOVSKY, L., RYAZANTSEV 2005 International Migration in the Russian Federation, Populační divize OSN, New York s. 10-11
- SALIH, R. 2002 *Shifting meanings of home, Consumption and Identity in Moroccan women's transnational practices between Italy and Morocco* In AL-ALI, N., KHOSER, K. 2002 *New approaches to migration? Transnational communities and the transformation of home*, Routledge, s. 51-67
- STRASSBURGER, G. 2004 *Transnational Ties of the Second Generation: Marriages of Turks in Germany* in FAIST, T., ÖZVEREN, E. 2004 *Transnational Social Spaces: Agents, Networks and Institutions*, Ashgate, s.211-231
- SZALÓ, C. 2007 *Transnacionální migrace, Proměny identit, hranic a vědění o nich*, Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 173
- SZCZEPANIKOVÁ, A. 2004 *Gender a mezinárodní migrace: úvod do problematiky*, [cit. 19.1.2009]. Dostupné z: http://aa.ecn.cz/img_upload/9e9f2072be82f3d69e3265f41fe9f28e/Alice_Szczepanikov_Gender_a_mezin_rodn_migrace.pdf
- SZCZEPANIKOVÁ, A. 2006 *Migrace jako „genderovaný“ a „genderující“ proces*, [cit. 19.1.2009]. Dostupné z: <http://www.migraceonline.cz/e-knihovna/?x=1955099>
- United Nations Population Fund 2006 *State of the World Population 2006, A Passage to Hope: Women and International Migration UNFPA*, [cit. 12.3.2009]. Dostupné z: http://149.120.32.2/swp/2006/pdf/en_sowp06.pdf
- VOJTKOVÁ, M. 2005 *Teorie mezinárodní migrace*, Socioweb, [cit. 9.3.2009]. Dostupné z: <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=253&lst=113>

6 Přílohy

1. Nárůst ženské migrace podle kontinentů v letech 1960-2005 (zdroj: UNFPA 2006)

Figure 5: Trends in Female Migration by Continent/Region, 1960-2005

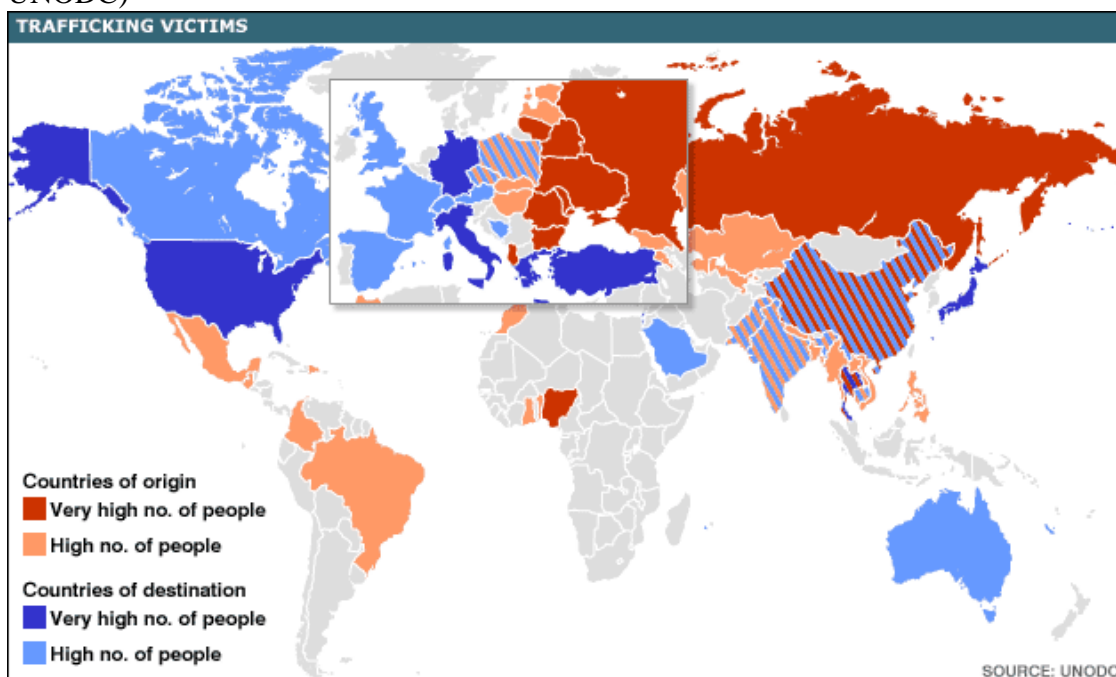
Source: UN Population Division. 2006. Trends in Total Migrant Stock: The 2005 Revision.

2.Ukázka katalogu Průvodce ruskými nevěstami

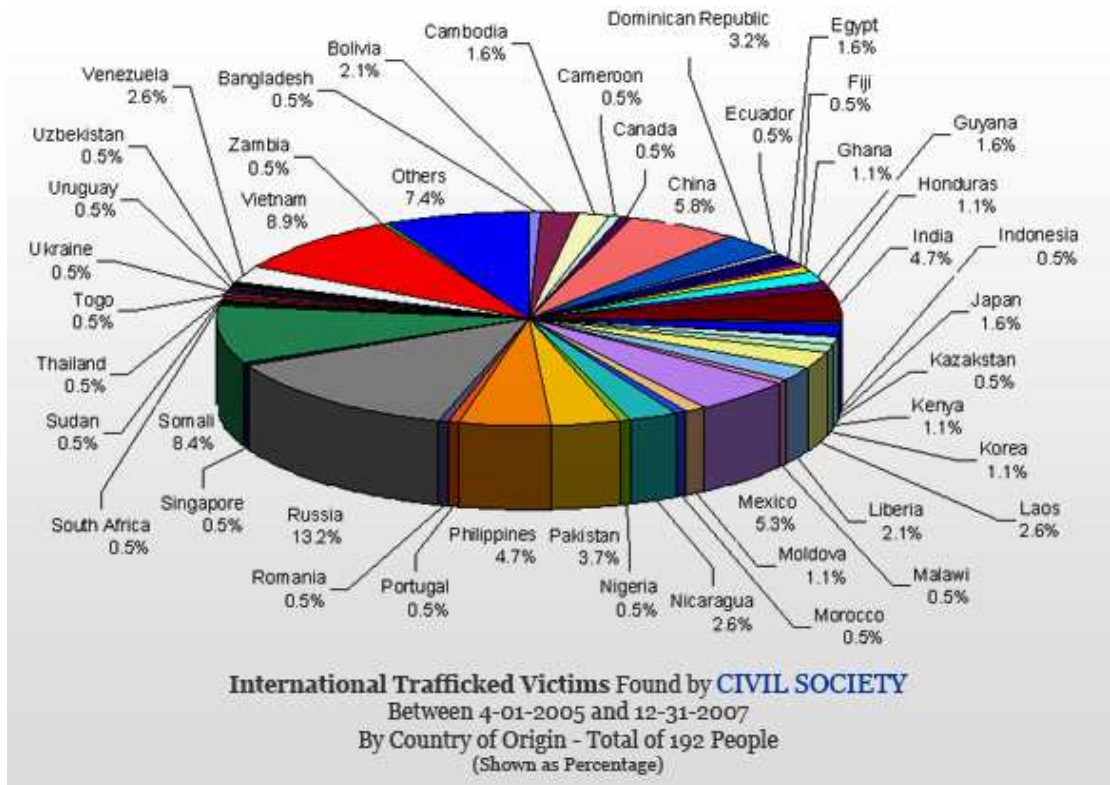

Zdroj: www.RussianWomenBook.com

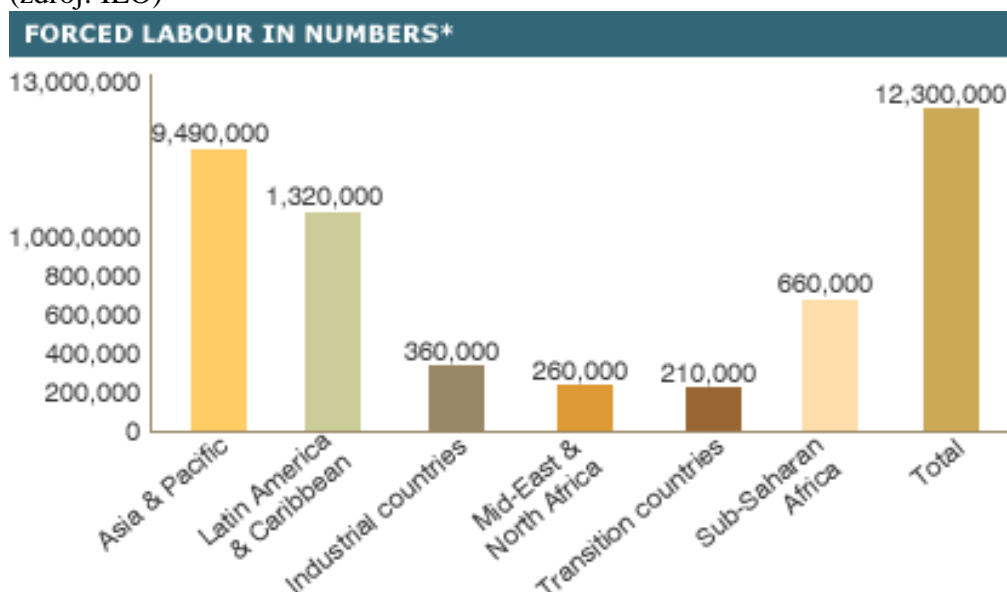
3. Oběti obchodu s lidmi: země původu (červená) a destinace (modrá) (zdroj: UNODC)

4. Nalezené oběti obchodu s lidmi dle země původu (zdroj: Civil society)

5. Počty lidí obchodovaných za účelem nucené práce (minimální odhady)
(zdroj: ILO)

*Minimum estimate - this provides a lower limit of the total number of forced labour victims in the world.

SOURCE: ILO

6. Zisky obchodu s lidmi za účelem nucené práce dle místa pracoviště (zdroj: ILO)

TRAFFICKED FORCED LABOURERS* AND ANNUAL PROFITS GENERATED BY THEM

	Trafficked people	% of regional total	Profits generated by trafficked forced labourers (\$million)
Asia and Pacific	1,360,000	14%	9,704
Industrialised countries	270,000	75%	15,513
Latin America & Caribbean	250,000	19%	1,348
Mid-East and North Africa	230,000	88%	1,508
Transition countries	200,000	95%	3,422
Sub-Saharan Africa	130,000	20%	159
Total	2,440,000	20%	31,654

*counted in region of destination

SOURCE: ILO